

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ
ҚЎҚОН ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

Қўлёзма ҳуқуқида

УДК 94 (575.1)

УРАЙМАДЖИЕВА АЗИЗА БОҚИБУЛЛАЕВНА

**“ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ АСОСИДА
ДАРСЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ – ТАЪЛИМ
САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ МАНБАИ
СИФАТИДА”**

5А 111701 – “БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ МЕТОДИКАСИ”

МАГИСТР

АКАДЕМИК ДАРАЖАСИНИ ОЛИШ УЧУН

ЁЗИЛГАН

ДИССЕРТАЦИЯ

ИЛМИЙ РАХБАР:

П.Ф.Н., ДОЦЕНТ С.Р. МУХАММАДИЕВА

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ
ВАЗИРЛИГИ**
**МУҚИМИЙ НОМИДАГИ ҚЎҚОН ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
ИНСТИТУТИ**

Факультет Педагогика

Магистратура талабаси Ураймаджиева А. Б.

Кафедра БТМ

Ўқув йили 2012/2013

Илмий раҳбар Мухамедиева С. Р.

Мутахассислиги Бошланғич таълим методикаси

МАГИСТРЛИК ДИССЕРТАЦИЯСИ АННОТАЦИЯСИ

Мавзунинг долзарблиги. Интерфаол таълим методларини барча таълим муассасаларига татбиқ этиш асосида таълим самарадорлигини ошириш ва таълимни индивидуаллаштириш, шахсга йўналтириш, таълимда технологик ёндашувни шакллантириш, ҳамда фаол усулларни таълим жараёнларида қўллаш орқали ўқувчиларни мустақил равишда ўзлаштириш, таҳлил қилиш, ижодий мулоҳаза юритишга, шахсий хулосалар чиқариш, эркин фикр юритишга ўргатиш – педагогнинг дастуриламал вазифаси сифатида.

Тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари. Таълим муассасаларида таълим-тарбия жараёнларида интерфаол методлардан фойдаланишнинг назарий-амалий асосларини, илмий асосини ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти ва предмети. Касб-ҳунар коллежи ўқувчилари ва интерфаол таълим асосида дарсларни ташкил қилиш, таълим самарадорлигини ошириш ва шакллантириш жараёни.

Тадқиқот услубиёти ва услублари. Илмий адабиётларнинг тизимли илмий-назарий таҳлили, кузатишлар, суҳбатлар, кузатувчи-экспериментлар, статистик ва аналитик методлар.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги. Интерфаол методлар асосида таълим самарадорлигини ошириш ва шакллантириш йўллари ишлаб чиқиш,

интерфаол методларнинг қулай усулларини тажриба-синов ёрдамида аниқлаш, интерфаол методлар асосида таълим самарадорлигини ошириш ва шакллантириш йўллари бўйича касб-ҳунар коллежи ва педагоглар учун методик тавсиялар яратиш.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти. Интерфаол таълим асосида дарсларни ташкил қилиш орқали таълим самарадорлигини ошириш, уни шакллантириш йўллари ишлаб-чиқилиб амалиётга татбиқ этилади. Диссертациянинг натижаларидан фойдаланиб таълим самарадорлигини ошириш жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш орқали методик ёрдамни ташкил қилишда қўлланма сифатида фойдаланиш мумкин.

Бажарилган ишнинг асосий натижалари. Интерфаол методлар, уларнинг турли усуллари ва улардан фойдаланишнинг энг қулай усулларини тадқиқот эксперимент натижаларининг миқдор ва сифат жиҳатдан қилинган таҳлили умумлаштирилиб, методик тавсиялар ишлаб чиқилади.

Хулоса ва таклифларнинг қисқача умумлаштирилган ифодаси. Биз ушбу магистрлик диссертациямизда таълим жараёнида янги интерфаол усулларни қўллаш, таълим жараёни қатнашчиларининг интерфаол таълим юзасидан билим даражасини ошириш, таълим жараёнида илмий тадқиқотлар, ташкилий бошқарувни қўллаб қувватлаш ва таълимдаги интерфаол усул тизимини яратишга эришдик.

Илмий раҳбар: п.ф.н., доцент С.Мухаммадиева
Магистратура талабаси: А.Ураймаджиева

The Practical Value of the work. To strengthen the efficiency of education by means of interactive methods at the organization of classes, to form ways of interactive teaching based education. The results of the work can be used as methodological aid in improving the efficiency of education.

The Main results of the work. Interactive methods, their various methods, and usage of them, the most convenient methods, the generalization of the results of the experiment and recommendation.

Brief explanation of conclusion and recommendation. We in our magistracy dissertation study new interactive methods in education, to rise the participants' knowledge on interactive education, scientific research in the process of education, to encourage the organization of managing and reached how to use the interactive methods as a system.

Scientific advisor:

Muxammadiyeva S.R.

The Student of Magistracy:

Uraymadjyeva A.B.

Таълим жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш асосида таълим самарадорлигини ошириш йўллари.

Режа:

Кириш

I боб. Таълим жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш асосида таълим самарадорлигини оширишнинг илмий-назарий асослари.

1. Таълим муассасаларида таълим-тарбия жараёнларида интерфаол методлардан фойдаланишнинг ҳозирги кундаги ҳолати.

2. Интерфаол таълим - сифат кафолати.

I боб бўйича хулоса

II боб. Педагогик технология тараққиёти ва таълим назарияси муаммолари.

1. Педагогик фаолиятни технологиялаштириш - ижтимоий зарурият.

2. Шахсга йўналтирилган ўқитиш технологияларининг моҳияти ва тамойиллари.

3. Таълим жараёнига технологик ёндашув мазмуни.

II боб бўйича хулоса

III боб. Таълим жараёнида интерфаол методлардан фойдаланишнинг амалий асослари.

1. Педагогик жараённи лойihalаш технологиянинг умумий моҳияти.

2. Интерфаол дарсларда ўқувчиларнинг билув фаолиятларини ташкил этиш йўллари.

3. Интерфаол методлар ва улардан таълим жараёнида фойдаланиш тажрибасидан.

III боб бўйича хулоса

Умумий хулосалар

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Мундарижа :

Кириш	7
I боб. Таълим жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш асосида таълим самарадорлигини оширишнинг илмий-назарий асослари	14
1. Таълим муассасаларида таълим-тарбия жараёнларида интерфаол методлардан фойдаланишнинг ҳозирги кундаги ҳолати	14
2. Интерфаол таълим - сифат кафолати	26
I боб бўйича хулоса	38
II боб. Педагогик технология тараққиёти ва таълим назарияси муаммолари	39
1. Педагогик фаолиятни технологиялаштириш - ижтимоий зарурият.	39
2. Шахсга йўналтирилган ўқитиш технологияларининг моҳияти ва тамойиллари	43
3. Таълим жараёнига технологик ёндашув мазмуни	49
II боб бўйича хулоса	55
III боб. Таълим жараёнида интерфаол методлардан фойдаланишнинг амалий асослари	56
1. Педагогик жараёни лойihalаш технологиянинг умумий моҳияти.	56
2. Интерфаол дарсларда ўқувчиларнинг билув фаолиятларини ташкил этиш йўллари	61
3. Интерфаол методлар ва улардан таълим жараёнида фойдаланиш тажрибасидан	73
III боб бўйича хулоса	77
Умумий хулосалар	78
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	84

Кириш

Мавзунинг долзарблиги “Ўзбекистон Республикасининг устувор сиёсати, таълим тизими иш мазмунини демократлаштириш, XXI аср ёшларини ҳар томонлама ривожланган, етук, дунёвий фикр юритадиган, билимли, баркамол шахсларни жаҳон таълим стандартларига мос равишда тарбиялаш долзарб вазифалардан биридир”.¹ Баркамол шахс ҳамisha ўз Ватани камолотини ривожлантиради, унинг равнақи йўлида умрини бахшида этишни ўз бурчи деб билади. 2013 йил 6 декабр куни Президентимиз И.А. Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 21 йиллигига бағишланган тантанали маросимидаги маърузасида 2013 йил “Обод турмуш йили” якуни ва ана шуларни ҳисобга олган ҳолда соғлом авлодни вояга етказиш борасидаги ишларни давом эттириш асосида 2014 – йилни мамлакатимизда “Соғлом бола йили” деб эълон қилдилар. Соғлом авлод тушунчаси тарихий аҳамиятга эга бўлиб, ўз даврининг комил инсони ҳисобланади. Демак, соғлом ёшлар ҳар қачон, ҳар ерда ўз фикрига, соғлом мулоҳазасига эга бўлади, халқ ва Давлат манфаатини ҳимоя қилади. Унинг ақл-заковати, интеллекти, теран дунёқараши орқали ўз мақсадига эришиш йўлларини қидириб топади.

Юртимиз келажаги, халқимиз, мамлакатимизнинг интеллектуал салоҳиятига, ақл-заковатига, миллий таълим-тарбия тизимини жаҳон андозалари асосида такомиллаштириш, таълим тизимини янги замонавий педагогик технологиялар асосида ташкил қилишга, кадрлар тайёрлашга бевосита боғлиқ. Янгича фикрлайдиган, замонавий билимларга эга бўлган баркамол ташкилотчи ва зукко кадрларга эга бўлиши учун аввало таълим-тарбия тизимини тубдан ўзгартириш, уни ҳозирги давр талаби даражасига кўтариш зарур ва муҳимлигини ҳаёт тақозо этапти (И.А.Каримов “Баркамол авлод йили дастури”).

Сўнгги йилларда таълим тизимига бошқа соҳалардан бир қатор янги тушунчалар кириб келди.

Бугунги кунда таълимнинг иқтисодийлиги ва такомиллашганлиги ўргатувчи ва ўрганувчи алоқалари, техника ва технологиялар, таълимни интерфаол методлар асосида ташкил қилиш, ҳамда таълим самарадорлигини оширишга катта эътибор берилмоқда.

Таълим тизимида, таълим жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш – таълим самарадорлигини оширадиган инновацион усулдир. Ёшларни янгича ишлашга ва тафаккур юритишга ўргатиш давр талаби эканлиги юртбошимиз томонидан асослаб берилди.

Ҳозирги кунда барча таълим муассасаларида ўқитиш жараёнида интерфаол усуллардан фойдаланишга эришилмоқда. Бу эса интерфаол таълим асосида ташкил этилаётган педагогик жараёнларни мазмун-моҳиятини тўлиқ тушуниб етишга ва уларни самарали, қизиқарли, сифатли бўлишини таъминлашга кўмаклашади. Мазкур усулларнинг янги-янги таълим усуларига тавсиф берамиз. Интерфаол метод нима ёки нимани англатади? Интерфаол методлар – шундай методларки, у ўқувчи-ёшларнинг ўзаро мулоқот ва ўзаро таъсиридаги дарс жараёнини амалга оширувчи усул. “Интерактив” сўзи инглиз сўзидан олинган бўлиб “Interakt”, яъни “Inter” - бу “ўзаро”, “akt” - “ҳаракат, таъсир, фаоллик” маъноларини билдиради.²

Интерфаол усуллардаги дарслар ўқувчини ижодий фикрлашга, олинган ахборотларни фаолликда ҳал этишга, фикрни эркин баён этишга, ташаббускорликка, гуруҳларда масалалар ечимини топишга, ҳамкорликда иш юритишга, фикрни ёзма равишда баён этишга чорлайди.

Ҳозирда янгича методларни ёки инновацияларни таълим жараёнига татбиқ этиш ҳақида тўхталганда интерфаол усулларнинг ўқув жараёнида қўлланиши тушунилади.

Интерфаоллик – бу ўзаро икки киши фаоллиги, яъни, бунда ўқув- билув жараёни ўзаро суҳбат тариқасида диалог шаклида (компьютер ёрдамида) ёки ўқувчининг ўзаро мулоқотига асосан кечади.

Интерфаоллик ўзаро фаоллик, ҳаракат, таъсирчанлик, ўқувчи ва ўқитувчи мулоқотларида содир бўлади. Интерфаол усулнинг бош мақсади: ўқув жараёни учун энг қулай вазият яратиш

---

¹ И.А.Каримов. “Баркамол авлод йили дастури” Т. 2010 й.

² Ж.Йўлдошев, Ф.Йўлдошева, Г. Йўлдошева. Интерфаол таълим – сифат кафолати 2008 й. Тошкент 12 бет

орқали ўқувчининг фаол, эркин фикр юритишига муҳит яратишидир. У ўзини интеллектуал салоҳиятини намоён этади ва ўқув сифати ва самарадорлигини оширишни таъмин этади.

Интерфаоллик асосида дарсни ташкил этиш шундай кечадики, бу жараёнда бирорта ҳам ўқувчи четда қолмайди, яъни улар кўрган, билган, ўйлаган фикрларини очиқ-ойдин билдириш имкониятига эга бўладилар.

Ўқувчилар ҳамкорликда ишлашда мавзу мазмунини билиш, ўзлаштиришда ўзларининг шахсий ҳиссасини қўшиш имкониятига эга бўладилар. Ўзаро билимлар, ғоялар, фикрларни алмашиш жараёни содир бўлади. Бундай ҳолатлар ўзаро самимийликни тامينлайди, янги билимлар олиш, ўзлаштиришга ҳавас ортади, шу жараёнда бир-бирларини қўллаб-қувватлаш, ўзаро дўстона муносабатлар вужудга келади. Бунинг тарбиявий аҳамияти катта. Демак, интерфаол дарсларни ташкил қилишда ўқув жараёнида яқка тартибда ва жуфт бўлиб ишлаш, гуруҳларда ишлаш, изланишга асосланган лойиҳалар, ролли ўйинлар, ахборот манбалари билан ишлаш, ижодий ишлашдан фойдаланиш мумкин.

Интерфаол усуллар нималарни ўз ичига олади? Ҳозирги кунда куйидаги интерфаол усулнинг шакл, формалари амалда қўлланилмоқда.

Интерфаол усулларнинг шакллари:

-Жуфтликда ишлаш;	- Дарахт ечими;
- Карусель;	- Ўз номидан сўзлайман;
-Кичик гуруҳларда ишлаш;	- Фукарлар эшитуви;
-Аквариум;	- Ролли ўйинлар;
-Туганланмаган гаплар;	- Мунозара;
-Ақлий ҳужум;	- Дебатлар.
-Браун ҳаракати;	

Юқоридагилардан фойдаланишда қандайдир бир мақсадни кўзда тутиб, муаммони келтириб, ўқувчиларни шу жараёнда ишлашга тайёрлаб, уни маълум малакаларга эга бўлган ҳолатларда қўлланилса қутилган натижаларни олиш мумкин. Интерфаол ўқитишда ўқитиш муҳитини ташкил этилади, қулай муҳит яратилади, яхши ташкил этилган ўқитиш муҳити:

- ўқиш ва тадқиқотларга кўмаклашади;
- турли тадқиқотлар олиб бориш учун материалларга эга булади;
- ижодкорлик қобилиятига рағбат беради;
- фикрлар ва ахборотлар алмашувига имкон яратади;
- маълумотларни мустақил олиш кўникмаларини шакллантиради;
- узлуксиз таълим олиш кўникмаларини ривожлантиради.

Шундай қилиб, интерфаол методлар дастлаб АКШ, Англия, Франция, сўнгра Японияда, 70-йиллардан бошлаб Россияда, 90-йиллардан Ўзбекистонда қўллаб келинмоқда. Шунга кўра, юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда:

Тадқиқотнинг мақсади:

Таълим муассасаларида таълим-тарбия жараёнларида интерфаол методлардан фойдаланишнинг назарий-амалий асосларини, илмий асосини ишлаб чиқиш.

Тадқиқот мақсадига мувофиқ қуйидаги вазифалар белгиланади:

1. Мавзуга оид педагогик ва методик адабиётларни ўрганиш ва таҳлил қилиш;
2. Интерфаол таълим асосида дарсларни ташкил қилиш орқали таълим самарадорлигини ошириш;
3. Таълимнинг интерфаол усулини энг қулай йўллари ўрганиш;
4. Касб-хунар коллежи таълим-тарбия жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш ҳолатини ўрганиш ва тавсифлаш;
5. Дарсларда интерфаол методларнинг турли йўл-усулларини белгилаш;
6. Касб-хунар коллежларида интерфаол усуллар асосида таълим самарадорлигини ошириш йўллари устида тажриба-синов ўтказиш;
7. Интерфаол методларнинг энг қулай усуллари бўйича методик тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти:

Касб-хунар коллежи ўқувчилари.

Тадқиқот предмети:

Интерфаол таълим асосида дарсларни ташкил қилиш, таълим самарадорлигини ошириш ва шакллантириш жараёни.

Тадқиқотнинг назарий ва амалий аҳамияти:

Таълим-тарбия жараёнларида интерфаол методлардан фойдаланишнинг ёритилиши ва уларнинг тавсифланиши ҳамда шакллантиришни илмий-назарий жиҳатдан ишлаб чиқиш ва интерфаол методлардан йўлларини аниқлашдан иборат.

Тадқиқот мавзусининг ўрганилган даражаси:

Маълумки, барча таълим муассасаларида интерфаол методлар буйича муҳим илмий тадқиқот ишлари олиб борилган ва бу борада кўплаб катта ютуқларга эришилган десак, муболаға бўлмайди. Масалан, Н.Саидахмедовнинг “Педагогик маҳорат ва педагогик технология кўлланмаси”(Тошкент 2002 й.), У.Қ.Толипов, М.Усмонбоевнинг “Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари” ўқув кўлланмаси (Т. “Фан” 2006 й.), Ж. Йўлдошев, Ф. Йўлдошева, Т. Йўлдошевларнинг “Интерфаол таълим сифат кафолати” кўлланмаси (Тошкент 2008 й.), Т.Гаффорованинг “Бошланғич таълимда замонавий педагогик технологиялар” (Тошкент: “Ўқитувчи” 2011 й.) ва бошқалар иш олиб бормоқдалар.

Тадқиқотнинг методологик асоси:

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, “Таълим тўғрисида”ги Қонун (1997 йил), Кадрлар таёрлаш миллий дастури, Ўзбекистон Республикасида таълимни ривожлантиришнинг 2005-2010 йилларга мўлжалланган Давлат Дастури, Ў.Қ.Толипов, М.Усмонбоевнинг “Таълимнинг замонавий технологиялари” (Т. Фан -2006 йил), Ж.Ф.Йўлдошевнинг “Интерфаол дарсларда ўқувчиларнинг ўқув-билув фаолиятларини ташкил этиш” (Тошкент - 2008 йил), Т.Гаффорованинг “Таълим жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш” мавзусидаги методик тавсиялардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Тадқиқот методлари:

Бир-бирини тўлдирадиган ва назорат қиладиган методлар мажмуи қўлланди, илмий адабиётнинг тизимли илмий-назарий таҳлили, кузатишлар, суҳбатлар, кузатувчи-экспериментлар, статистик методлар.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги:

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

- интерфаол методлар асосида таълим самарадорлигини ошириш, шакллантириш йўллари ишлаб чиқилади;
- интерфаол методларнинг қулай усулларини тажриба-синов ёрдамида аниқланади;
- интерфаол методлар асосида таълим самарадорлигини ошириш ва шакллантириш йўллари бўйича касб-хунар коллежи ва педагоглар учун методик тавсиялар яратилади.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти:

Интерфаол таълим асосида дарсларни ташкил қилиш орқали таълим самарадорлигини ошириш, уни шакллантириш йўллари ишлаб-чиқилиб амалиётга татбиқ этилади. Диссертациянинг натижаларидан фойдаланиб таълим самарадорлигини ошириш жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш орқали методик ёрдамни ташкил қилишда кўлланма сифатида фойдаланиш мумкин.

Қўйилган натижалар ва муаммолар ечими:

Интерфаол методлар, уларнинг турли усуллари ва улардан фойдаланишнинг энг қулай усулларини тадқиқот эксперимент натижаларининг миқдор ва сифат жиҳатдан қилинган таҳлили умумлаштирилиб, методик тавсиялар ишлаб чиқилади.

Тажриба-синов майдончаси:

Кўкон шаҳар касб-хунар коллежлари.

Тадқиқот босқичлари:

Биринчи босқич: 2011-йилнинг 4 - квартали – 2012 йилнинг 1- кварталини ўз ичига олади. Бу босқичда магистрлик диссертацияси танланади, мавзуга оид адабиётлар ўрганилиб таҳлил қилинади ва магистрлик диссертациясига асоснома тайёрланади.

Иккинчи босқич: 2012 йилнинг 1-2-3-4- кварталларини ўз ичига олади, бунда мавзу бўйича махсус адабиётлар ўрганилади, таҳлил этилади ва магистрлик диссертациясининг биринчи боби ёзилади. Шу асосда тадқиқот методикаси тайёрланади.

Учинчи босқич: 2013йил танланган базаларда кузатувчи тажриба-синов иши олиб борилади, олинган натижалар таҳлил этилиб, педагогик тавсиялар ишлаб чиқилади. Якуний босқичда диссертация ёзилади ва кафедра муҳокамасидан ўтказилади. Кўрсатиб берилган камчиликлар устида ишланиб, диссертация якунланади.

I БОБ. ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРДАН ФЙДАЛАНИШ АСОСИДА ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ.

1. Таълим муассасаларида таълим-тарбия жараёнларида интерфаол методлардан фойдаланишнинг ҳозирги кундаги ҳолати.

“Таълим тўғрисидаги” Қонун, “Кадрлар таёрлаш миллий дастури” асосида таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш, таълим жараёнининг замонавий таълим усуллари, янги педагогик технологиялар асосида ташкил қилиш долзарб муммолардан бири бўлиб, бир неча йиллардан буён бу тадқиқот устида иш олиб борилмоқда.

Маълумки, барча таълим муассасаларида интерфаол методлар бўйича муҳим илмий тадқиқот ишлари олиб борилган ва бу борада кўплаб катта ютуқларга эришилган десак муболаға булмайди. Масалан Н. Саидахмедовнинг “Педагогик маҳорат ва педагогик технология қўлланмаси”, И.Қ.Толипов, М.Усмонбоеванинг “Педагогик технологияларининг татбиқий асослари” ўқув қўлланмаси (Тошкент -2006 йил), Ж.Ғ.Йўлдошев, Ф. Йўлдошева, Т.Йўлдошевларнинг “Интерфаол таълим – сифат кафолати қўлланмаси” (Тошкент -2008 йил), Т. Ғаффорованинг “Бошланғич таълимда замонавий педагогик технологиялар” (Т., “Ўқитувчи” 2011йил) ва бошқа тадқиқот натижалари асосида турли тажриба-синов ишлари амалга оширилмоқда.

И.А.Каримов айтганидек “Баркамол авлодни ҳар томонлама тарбиялаш ва манфаатлари, ҳуқуқларини ҳимоя қилиш йўлида ушбу қўлланмаларнинг яратилиши давлат дастурини рўёбга чиқаришда маълум ҳисса қўшади деган умиддамиз”.

Интерфаол усулларни ўқув жараёнида қўллаш таълим тизимида кенг тарқалиб бормоқда. Бу ўз навбатида ўқув жараёнини либерализация қилиш, демократлаштириш, ҳамкорлик ҳам ижодкорликда ташкил этишни тақозо этмоқда. Бир сўз билан айтганда ўқув жараёни марказида ўқувчи бўлмоғи лозим ва ўқув жараёни унга қаратилган, йўналтирилган бўлиши талаб

этилмоқда. Шахсга қаратилган таълим ўқувчининг ўқув меҳнатини ташкил этишни ҳаракатлантирувчи, қизиқиш, ҳоҳиш, истакларини рўёбга чиқарувчи куч бўлиб хизмат қилади. Бўндай таълим ўқитувчи ва ўқувчида доимий ижодий изланиш, узлуксиз ўз устида ишлаш имкониятини беради. Бу ҳолатнинг ижобий кечиши таълимда сифат ва самарадорликнинг кафолатидир.

Ўзбекистонда “Таълим тўғрисидаги” Қонун, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”га асосан таълим-тарбия соҳасини ислоҳ қилиш – шахс манфаати устиворлигидир. Бу омил давлатимизнинг ижтимоий сиёсатда муҳим аҳамиятга эга бўлганлиги сабабли таълим-тарбия жараёнига янги педагогик технологияларни олиб кириш, таълимнинг янгиланган педагогик моделларини яратиш, 2011 йил 15 октябрь 02-3821-сонли буйруғига асосан «Дарс муқаддас» тадбирини сингдириш таълим-тарбия самарадорлиги, аввало, ўқувчи-ёшлар фаолиятида кўзга ташланади. Шундай экан, таълим-тарбиянинг мақсад, вазифаларини бажаришда юқори самарадорликка эришишни кафолатлаш педагогик технологияга асосланган дарс лойҳаларини яратишдаги бош мақсад ҳисобланади. Таълим муассасаларида таълим-тарбия жараёнларини ташкил қилиш ва «Дарс муқаддас» тадбирини амалга ошириш куйидаги йўналишларда олиб борилади.

1. Ўқитувчининг дарсга пухта тайёргарлиги таълимнинг муваффақиятли ва самарали бўлишининг гаровидир.
2. Дарс ишланмасининг таркибий қисмлари.
3. Ўқитувчиларни ўз устиларида мустақил ишлашлари, ижодий изланишлари орқали таълим самарадорлигини оширишга оид ёрдам берадиган омил – дарсларни таҳлил қилиш.

Дарс – бу синфда аниқ мақсадларни кўзлаб, белгиланган вақт оралиғида ўқитувчи раҳбарлигида ўқувчилар учун ўқув-тарбия жараёнининг ташкил этилишидир, “Бир соатлик яхши дарс – буюк бир асардир”. Зеро, бугун бизнинг Ватанда юқоридаги вазифаларни сифатли даражада бажариш, яъни соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш, уларни ҳар томонлама

ривожланган шахслар этиб вояга етказиш учун барча шарт-шароитлар ва имкониятлар яратилган.

Ўқитувчиларнинг дарсларда замонавий ахборот-коммуникацион технологиялар, инновацион, интерфаол усуллардан фойдаланганлари боис самарадорликка эришяптилар.

“Устоз-шогирд” тизими асосида устоз сифатида ёш ўқитувчиларга методик ёрдам кўрсатиш, устоз-шогирд тажрибаларини ёйиш билан бир каторда илғор педагогик технологиялар, интерфаол, инновацион усуллар, мультимедия воситаларига асосан очик дарслар намойиш этишади. Ўқитувчилар дарсга тайёргарлик кўришда қуйидагиларга амал қилади:

Ўқитувчининг дарсга тайёргарлиги натижаларини ўрганиш ва таҳлил қилиш жараёни шуни кўрсатди-ки, ўқитувчининг шогирдларини дарсда фаол қатнашиши, пухта билиши, ўқув-қобилият маҳоратига доимий эътибор қаратиши ҳамкорлик савиясини оширар экан, шу ўринда алоҳида такидлаш жоизки, ўқитувчи ўқувчини ўзининг талаб ва шартларига бўйсунувчи, итоат этувчи шахс деб ҳисобламасдан балки унинг мустақиллигини, ўзига хослигини эътироф этган ҳолда ҳамкорлик муносабатида бўлиши даркор, қолаверса у ўқувчилар билан дарс юзасидан муносабатларини таҳлил қилиши, таққослаб билим бериб бориши керак.

“Таълим тўғрисида”ги Қонун, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” “Мақтаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастури”ни таълим жараёнига татбиқ этиш билан бирга, таълимда сифат ва самарадорликка

эришиш ва шу орқали модернизация қилинган таълим стандартларини тўлиқ бажарилишини таъминлаши долзарб муаммолардан биридир.

Бугунги кунда бир қатор ривожланган мамлакатларда ўқувчиларнинг ўқув ва ижодий фаолликларини оширувчи ҳамда таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигини кафолатловчи педагогик технологияларни қўллаш борасида катта тажриба тўпланган бўлиб, ушбу тажриба асосларини ташкил этувчи методлар интерфаол методлар номи билан юритилмоқда.

Замонавий таълимни ташкил этиш, айниқса, интерфаол методлардан фойдаланиш асосида дарс жараёнларини ташкил этишга қўйиладиган талаблардан бири ортиқча руҳий ва жисмоний куч сарф этмай, қисқа вақт ичида юксак натижаларга эришишдир. Интерфаол усулларни ўқув жараёнида либерализация қилиш, демократлаштириш, ҳамкорлик ҳам ижодкорликни ташкил этишни тақозо этмоқда.

Бир сўз билан айтганда, ўқув жараёни марказида ўқувчи бўлмоғи лозим ва ўқув жараёни унга қаратилган, йўналтирилган бўлиши талаб этилмоқда. Шахсга йўналтирилган таълим ўқувчининг ўқув меҳнатини ташкил этишни ҳаракатлантирувчи куч бўлиб хизмат қилади.

Бундай таълим ўқитувчи ва ўқувчига доимий ижодий изланиш, узлуксиз ўз устида ишлаш имкониятини беради. Бу ҳолатнинг ижобий кечиши таълимда сифат ва самарадорликнинг кафолатидир. Дарслар жараёнида интерфаол усуллардан фойдаланиш ўз моҳиятига кўра субъектив хусусиятига эга, яъни ҳар бир педагог таълим ва тарбия жараёнини ўз имконияти, касбий маҳоратидан келиб чиққан ҳолда ижодий ташкил этиши лозим.

Шакл ва воситалар ёрдамида дарсларни ташкил этишни қуйидаги интерфаол методлар кафолатлайди:

- педагогик фаолият (таълим-тарбия жараёнининг) самарадорлигини ошириши;
- ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасида ўзаро ҳамкорликни қарор топтириши;

-ўқувчилар томонидан ўқув предметлари бўйича билимларнинг пухта эгалланишини таъминланиши;

-ўқувчиларда мустақил, эркин ва ижодий фикрлаш кўникмаларининг шакллантирилиши;

-ўқувчиларнинг ўз имкониятларини рўёбга чиқаришлари учун зарур шарт- шароитларни яратиши;

-таълим-тарбия жараёнида демократик ва инсонпарварлик ғояларининг устиворлигига эришишни кафолатлаши зарур.

Таълим жараёнида интерфаол усуллардан фойдаланишнинг турли воситалари ва уларнинг таъсири ўз-ўзидан юзага чикмайди. Интерфаол усулларни тўғри, ўз вақтида ва унумли қўллашга боғлиқ. Шундай экан, таълим жараёнида интерфаол усулларнинг самарали қўлланилиши қуйидаги омиллар билан кафолатланади:

-мазкур усулни қўллаш учун олдиндан пухта тайёргарлик кўриш ва режалаштириш лозим;

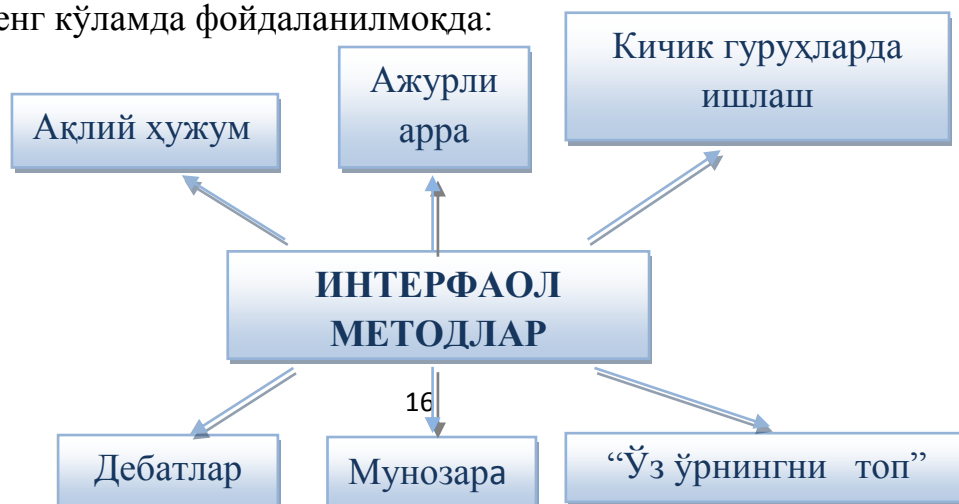
-ушбу усулни қўллаш учун тегишли вазият яратилиши зарур;

-интерфаол таълим жараёни умумпедагогик талаблар асосида, ҳиссиёт-эҳтиросларга берилмаган ҳолда, дўстона, самимиятли равишда ташкил этилиши;

-индивидуал ёндашув жараёни ўқувчининг эркин фикр юритиш, ўзининг ички кечинмаларини ижодий баён қилишлари учун тегишли шароитнинг яратилиши;

-интерфаол методлар турли шаклларда амалга оширилиши зарур.

Шунга кўра, интерфаол методларнинг қуйидаги шаклларида таълим жараёнида кенг қўламда фойдаланилмоқда:

“Кичик гуруҳларда ишлаш” усулидан фойдаланиш ўқувчиларнинг дарсдаги фаоллигини таъминлайди, ҳар бир ўқувчининг мунозарада катнашиш ҳуқуқини ва бир-биридан ўрганиш имконини беради. Бунинг учун синфдаги ўқувчилар кичик гуруҳларга бўлинади. Ҳар бир кичик гуруҳда 5-6 та ўқувчи бўлади. Кичик гуруҳлар қуйидагича номланади:

Ҳар бир гуруҳ ўз номидан келиб чиқиб, мавзунини ёритиб беради. Масалан, “Ватан” мавзусини “ИЛМ” гуруҳи илмий йўналишда, “Ижод” гуруҳи эса ижодкорлик асосида, “Ёзув” гуруҳи ёзма равишда (иншо, баён), “Муסיқа-Драма” гуруҳи муסיқа, кўшиқ, “Саҳна кўриниши” асосида тақдимотга тайёрлайди.

Маънавий соати ишланмаси (4-синфлар мисолида)

Машғулотнинг мавзуси: “Ватаним - фахрим”.

Машғулотнинг мақсади:

а) ўқувчиларнинг Ватан тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш, “Ватан” мавзусига доир турли манбалардан фойдаланиб, оғзаки ва ёзма нутқни ўстириш, дарснинг мазмуни ДТС талабларига жавоб беришини таъминлаш;

б) маънавий-ахлоқий тарбия бериш, Ватанни севиш, асраб-авайлашга ўргатиш.

Машғулотнинг усули: кичик гуруҳларда ишлаш.

Машғулотнинг жиҳози: кўргазма, расм, магнитофон, турли манбалар.

Машғулотнинг бориши:

Ташкилий қисм

1. Саломлашиш.
2. Кичик гуруҳларга бўлиш.
3. Кичик гуруҳларни номлаш ва уларга сардорлар сайлаш.
4. “Кластер” усули ёрдамида мавзу бўйича қисқа кириш суҳбат ўтказиш.

I. Кириш

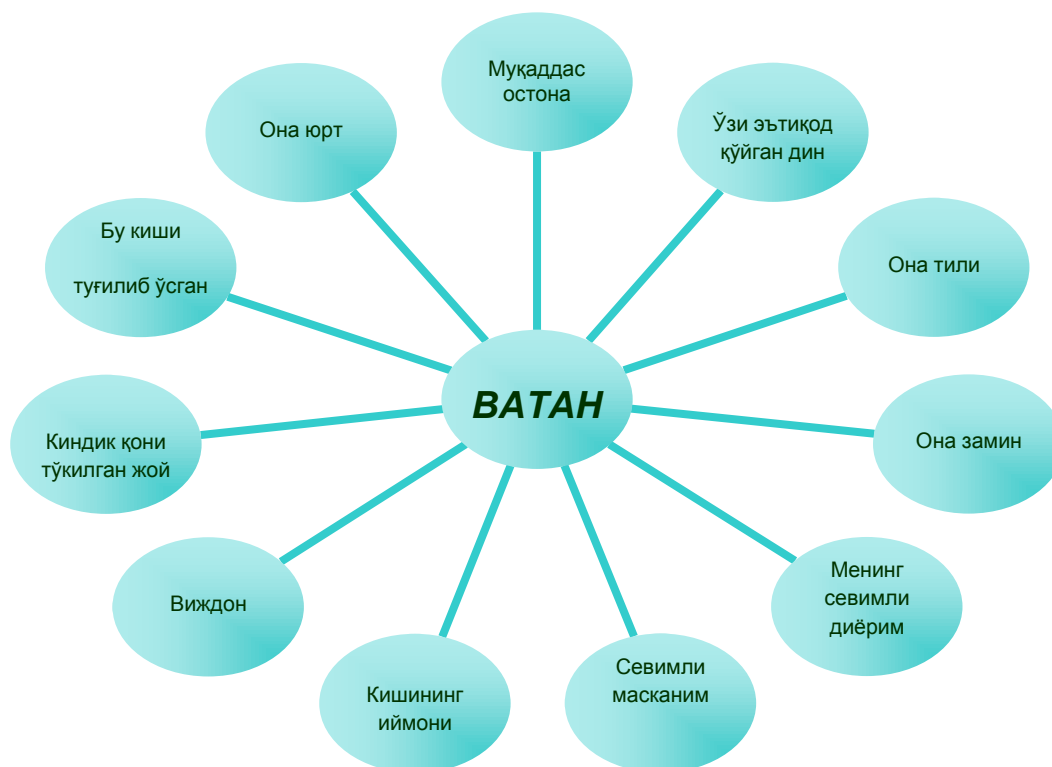
Ўқувчиларни машғулотнинг мавзуси ва режаси билан таништириш.

Режа:

1. Ватан ҳақида суҳбат.
2. “Ватан остонадан бошланади”.
3. Ватан мадҳини куйлаш.
4. Хулоса.

Ватан деганда нимани тушунасиш?

Кластер

II. Асосий қисм

Ватан туйғуси энг олий ва мўтабар туйғулардан биридир. Ватанни шунчаки севиш мумкин эмас, уни эъозлаш, шодлигу қувончига шерик бўлиш, ғам-хасратини бирга бахам кўриш – фарзандлик бурчи. Ватан олдидаги бурчни ҳар бир киши ўзининг шахри, мамлакати, муъжаз Ватани деб тушуниши мумкин. Ҳар бир киши ўзи туғилиб ўсган шахрини, қишлоғини жонидан ортиқ кўради.

Ўқитувчи:

Мустақиллик не демак?

Не демакдир истиклол?

Буни билмоғинг керак,

Маъносини дилга сол!

Ўқувчилар:

Ўз юртинг ер, самоси,

Шаҳри гулшан навоси,

Тонгда эсган сабоси,

Тоғу боғу дарёси.

Энди ўз молу мулкинг,

Ўз қўлингда ўз эркинг.

Ватан! Ватан сен ва мен туғилган, киндик қонимиз тўкилган, авлод-аждодларимиздан мерос қолган остонадан бошланади. Менинг Ватаним – мустақил Ўзбекистоним, унинг бепоён боғлари, ҳосилга қон далалари, мен усган торгина боғ-кўчаю, меҳрибон ота-онам. Мен ўзимни дунёда энг бой, энг бахтли инсон деб биламан, чунки менинг она-ватаним бор. Шунинг учун кўнглим тинч, бошим омон. Ҳамиша Ватаним узра тинчлик, осойишталик барқарор бўлсин.

III. Бадиий қисм

Кичик гуруҳларга топшириқ бериш орқали мавзунини ёритиб бериш.

I. гуруҳ – “Илм” (харита, глобусдаги Ўзбекистон ҳудуди).

II. гуруҳ – “Ижод” (иншо, шеър, мақоллар, 12 та расм).

III. гуруҳ – “Муסיқа-Драма” (қуй-қўшиқ, халқ оғзаки ижоди намуналари асосида тайёрланган сахна кўриниши).

IV. гуруҳ – “Ёзув” (иншо, шеър ёзиш, “Ватан” мавзусидаги ҳадисларни шарҳлаш).

Кичик гуруҳларнинг ҳар бирига тайёргарлик учун 4-5 дақиқа вақт белгиланади, сўнгра тақдимот ўтказилади.

1. 4 та кичик гуруҳ сардорларига саволлар ёзилган карточка берилади.

2. Тест ечишда “Билимингизни синаб кўринг” кўрғазмасидан фойдаланилади. “Илм” гуруҳи

“Ватан” мавзусини илмий томондан очиқ беради:

1) Ўзбекистон Республикаси 1991 йил 31 август куни мустақил давлат деб эълон қилинди, 1 сентябрь куни “Мустақиллик байрами” нишонланади.

2) Ватанимиз - Мустақил Ўзбекистон. Унинг пойтахти - Тошкент.

3) Ватанимиз мустақилликка эришгач, Давлат рамзларига эга бўлди.

Булар: Ўзбекистон байроғи, герби, мадҳияси.

4) Ўзбекистон Республикасининг давлат байроғи 1991 йил 18 ноябрда қабул қилинган.

5) Ўзбекистон Республикасининг давлат герби 1992 йил 2 июлда қабул қилинган.

6) Ўзбекистон Республикасининг давлат мадҳияси 1992 йил 10 декабрда қабул қилинган.

7) Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган.

8) Ўзбекистон Республикасининг ер ҳудуди – 447.4 минг кв.км (447400 кв.км).

9) Ўзбекистоннинг аҳолиси 26 млн дан ортиқ.

10) Ўзбекистон Республикасида 12 та вилоят ва битта автоном республика бор: Андижон, Бухоро, Фарғона, Жиззах, Наманган, Навоий, Самарқанд, Сирдарё, Сурхондарё, Қашқадарё, Тошкент, Хоразм вилоятлари ва автоном Қорақалпоғистон республикаси.

11) Ўзбекистон ҳудудидан Амударё ва Сирдарё оқиб ўтади.

“Ижод” гуруҳи

“Ватан” мавзусини ижодий ёритиб беради:

1) Ўзбекистон Республикасида 12 та вилоят, 1 та автоном республика бор. Биз гуруҳимиз билан шу вилоятларни куёш нури тарзида акс эттирдик. Ҳар бир вилоятга атаб шеърлар ўқилади.

2) Мен бўш вақтларимда расм чизиб тураман. “Ватан” мавзусида расм чиздим.

3) Мен ҳам бўш вақтларимда Ватан ҳақидаги кўшиқлардан ёд олганман.(Ижро этилади).

4) Синфимизнинг иқтидорли ўқувчилари “Ватан” мавзусидаги шеър, мақол, ҳадислардан ёд олганлар. (Намуналар ёддан ўқилади ва шарҳланади).

5) Ўзи чизган расмга қараб Ватанни таърифлаб беради.

6) Ватан ва она-бола расми асосида боғли матн тузиш. “Бола шод, она шод, олам шод”.

7) Педагоглардан Песталоций айтган эди: “Аввало, болада онага меҳрни уйғотмоқ зарур, онани севган бола инсонни севади, инсонни севган бола Ватанни севади”.

8) И. А. Каримов айтганидек, “Маънавияти юксак шахс ўз юртини оламга танитади”.

“Муסיқа-Драма” гуруҳи

мавзуни қўшиқ, куй, сахна кўриниши асосида ёритиб беради.

1) Ватанни кадрлаш, эъозлаш, унинг шодлик ва қувончига шерик бўлиш, ғам-ҳасратини баҳам кўриш - фарзандлик бурчимиз.

2) Ватан – бу муқаддас туйғу. Ватанни севмоқ ҳар бир инсоннинг, биз каби ўғил- қизларнинг, кексаю ёшларнинг муқаддас бурчидир.

3) Сахна кўриниши:

Ота:

-Ватан деганда нимани тушунаси?

Қиз:

-Ватан - бу энг муқаддас жой. Ёшлар бу жойнинг кадрига етмайди, лекин вақт ўтган сайин ўз хатосини тушунади. Биз, ҳадисларда қайд этилганидек, Ватанни саждагоҳ каби муқаддас билишимиз керак.

4) Биз “Ватан” мавзусида яратилган халқ оғзаки ижоди намуналари: лапарлар, дostonлар, мақоллар, шеърлар, тез айтишлар, қўшиқларни ўрганишимиз зарур. Масалан, “Алпомиш”, “Тўр ўғли”, “Тўмарис”, “Равшан” ва бошқа дostonлар.

5) Ватан ҳақида қўшиқ ижро этилади.

6) Ватан ҳақида мақоллар айтилади.

7) Онага бўлган муҳаббатнинг - Ватанга бўлган муҳаббатнинг куртагидир.

“Ёзув” гуруҳи

мавзуни иншо, баён, халқ оғзаки ижоди жанрлари асосида ёритиб беради.

1) Бизнинг синфда Муродова Шоҳсанам, Абдуҳамидов Бехзодлар бўш вақтларида “Ватан” мавзусида шеърлар ёзиб турадилар ва ўз шеърларини ҳозир ўқиб берадилар. Ватан ҳақида тўрт-бешда шеърлар ўқилади.

2) Биз бўш вақтларимизда Ватан ҳақида иншо, баён ёзиб тураемиз.

Иншо ва баёнлардан намуналар ўқиб берилади.

3) Ўз оиласи, насл-насаби, ватанпарварлик туйғуси билан фахрланиш - эзгу туйғу.

4) Маънавият сарчашмаларини яратган буюк алломалар: Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Юғнакий, Фирдавсий, Мусо Ал Хоразмий, Абу Али Ибн Сино, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Заҳриддин Муҳаммад Бобур, Нодира, Оғаҳийлар эсга олинади.

5) Миллий қаҳрамонларимиз: Тўмарис, Широқ, Алпомиш, Спитамен, Жалолiddин Мангуберди, Амур Темурларнинг Ватан мустақиллиги ва равнақи йўлида қилган хизматлари шарҳланади.

6) Ватан ҳақида мақоллар айтиш.

7) Ҳадислардан намуналарни шарҳлаш.

8) Ривоятлар, достон, афсоналардан намуналар келтириш.

IV. Яқуний қисм

Маънавияти юксак шахслар ўз Ватанини оламга танитади. Таълим-тарбия жараёнида Ватан туйғусини ўқувчилар онгига сингдириш билан бирга Мустақил Ўзбекистонимизнинг фарзандлари Ватан шаънини жаҳонга танитаётганлигини ҳам таъкидлаб бориш даркор. Айниқса, футбол юлдузи Миржалол Қосимов, шахмат устаси Рустам Қосимжонов, боксчилар Артур Григорян, Руслан Чагаев, теннисчи Ирода Тўлагановаларнинг хизматларига жаҳон аҳли тан бераётгани таъкидланади.

Машғулотда фаол қатнашган ўқувчилар рағбатлантирилади. Келгуси машғулот мавзуси эълон қилинади.

Демак, таълим-тарбия жараёнларида интерфаол методлардан фойдаланиш таълим сифати ва самарадорлигини оширади.

2. ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ – СИФАТ КАФОЛАТИ .

Таълим қонуни, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, “Коллеж таълимини ривожлантириш Давлат дастури”ни таълим жараёнига татбиқ этиш билан таълимда сифат ва самарадорликка эришиш ва шу орқали модернизация қилинган таълим стандартлари тўлиқ бажарилиши таъмин этиш даври бошланди.

Давлатимиз томонидан янги касб-ҳунар коллежлари қурилиши, ободонлаштириш ва бунёдкорлик ишлари жадал суръатлар билан олиб борилмоқда. Коллежларимиз янги қиёфага, барча қулайликларга эга бўлиб бормоқда. Касб-ҳунар коллежларни янги жиҳозлар, асбоб-ускуналар, такомиллаштирилган дастурлар, модернизация қилинган тажриба-синовдан ўтган стандартлар, дарсликларнинг янги авлоди билан (ижара тариқасида) таъминлаш, компьютерлаштириш Давлат умуммиллий дастури асосида изчил амалга оширилмоқда.

Бошқача қилиб айтганда зерикарли дарслар ўрнига дарсларни ташкил этишга масъулият билан ёндашайдиган, касбий билимдон, методик маҳоратга эга, маъсулиятли, замонавий интерфаол педагогик технологияни мукамал ўзлаштириб олган, инновациялар асосида таълимни ташкил эта оладиган ўқитувчиларга талаб ошиб бормоқда. Таълимда моддий база, стандарт, ўқув режалар, дастур ва дарсликлар қанчалик такомиллаштирилмасин, кутилган асосий натижага эришиш, чуқур ва пухта билим бериш, юқори сифатдаги ўзлаштиришга эришиш бевосита назарий ва амалий машғулотларни олиб боровчи ўқитувчининг ижодкорлиги, изланувчанлиги, малакасига, педагогик маҳоратига боғланиб қолаверади, ўқув-билув марказида эса ўқувчи тармоғини тақозо этади.

Улар қандай таълим ўқувчи шахсига, унинг қизиқиш, хоҳиш-истагига, эҳтиёжига қаратилмоғи талаб этилади. Энди: “Таълимни индивидуаллаштириш нима?” деган саволга жавоб берайлик:

- таълим жараёнини индивидуаллаштириш шундай ўқитиш усулики, бунда ҳар бир ўқувчи ўқув жараёнида фаол иштирок этиб, ўқув-билув жараёнига шахсий ҳисса қўшиши ҳисобга олинади;

- таълим жараёнини ташкил этишда ўқитувчининг услубий ёндашуви, тезкорлиги, ўқувчининг шахсий хусусиятлари ҳисобга олинади;

- ўқув-методик, психологик, педагогик ташкилий бошқарув ишларини олиб боришда ўқувчи шахси ўқув-билув марказида бўлади.

1. Гуруҳларда ишланганда, ўқув-тарбиявий ишларни ташкил этганда ҳар бир ўқувчи билан яккама-якка ишланганда уларнинг шахсий хусусиятлари доимо ўқитувчи диққат марказида турмоғи, ҳисобга олинмоғи керак.

2. Ўқувчи билан мулоқот олиб борганда ҳам, унинг ўзига хосликлари диққат эътиборда тутилиши керак.

3. Таълим жараёнида ҳам, унинг қобилияти, имкониятлари назарда тутилиши керак.

4. Педагогик психологик жараёнларни олиб боришда ўқувчининг шахсий ривожланиш даражасини кўзда тутиш зарур.

Индивидуаллашган таълим принциплари:

- Индивидуаллаштириш – ўқув жараёнининг бош стратегиясидир;

- Ўқув жараёнини индивидуаллаштириш орқали шахсни ривожлантириш таъминланади;

- Ҳар бир ўқув предметини ўқитишни индивидуаллаштириш орқали амалга ошириш кутилган натижани кафолатлайди;

- Ўқитиш шакллари индивидуаллаштириш билан интеграциялаш шароити яратилади;

- Индивидуаллашган таълим – ўқув жараёни сифат ва самарадорлигини таъминлайди;

- Индивидуаллашган таълимда кўникма, малака, билим олиш ўқувчининг қизиқиши асосида кечади;

- Мустақил ишлай олиш ўқувчининг умумўқув кўникмасини ривожлантиради, тараққий эттиради.

Демак, таълим-тарбия сифати ва самарадорлиги ўқувчининг ўқув мазмунини ўзлаштиришга йўналтирилган мустақил мутолаа билан самарали шуғулланиши, мустақил фикр юритиши ва тафаккур фаолияти билан боғлиқ. Интерфаол методларда дарс жараёнини олиб боришда ўқувчиларда қуйидаги хусусиятларнинг ривожланишини кўрсатиш мумкин.

Ўқувчи ўқитилмайди, уни мустақил ўқиш, ўрганиш, ишлашга ўргатилади. Бунда ўқувчилар мустақил равишда таҳлил қилиш орқали ўзлаштиришга, ижодий мулоҳаза юритишга, шахсий хулосалар асосида эркин фикр юритишга ўргатилади. Ўқувчиларда ёд фикрларга қарши фикр юрита олиш, ўз позициясини ҳимоя қила олиш кўникмалари шакллантирилади.

Ўқувчига билимлар тайёр ҳолда берилмасдан, билимларни дарсликлардан, интернетдан, турли бошқа манбалардан излаш, топиш, қайта ишлаш орқали унинг билим олиш малакаси шакллантирилади. Олган билимлари орқали ижодий мушоҳада юритиш имконияти яратилади. Ўқувчини дарсликлар билан ишлаш, ўқиш, ўрганиш, конспект ёзиш, қўшимча адабиётлардан фойдаланиб мустақил ўзлаштириш кўникмаларини эгаллашга ўргатилади.

Коллежда барча ўқувчиларнинг ўз қобилиятлари даражасида албатта ўзлаштиришлари кафолатланади. Бунда ўқувчининг ўзлаштирилган, олган билимларини ҳаётда, амалий фаолиятда фойдалана олиш кўникма ва малакалари билан белгиланади.

Барча ўқитувчи-ўқувчилар интерфаол методлар асосида ишлашни ўрганиб, уни ўз ўқув-билув фаолиятларига олиб кира олсалар барча ўқувчилар бир хил натижаларга эриша оладилар.

Дарс жараёнини жорий этишда ва унинг структурасидан унумли фойдаланишда ўқувчилар фаолиятини ташкил этиш муҳим роль ўйнайди.

Зероки, жараён марказида ўқувчи шахси туради. Демак, таълим жараёни ўқувчи шахсига қаратилмоғи зарур.

Педагогик адабиётларда, методик қўлланмаларда ва коллеж амалиётида айтилишича ўқувчининг ўқув-билув фаолиятини олиб бориш уч йўналишда амалга оширилади:

1. умумий;
2. гуруҳли;
3. якка тартибда.

1. Умумий йўналишдаги дарс жараёни фаолиятида ўқитувчи раҳбарлигида гуруҳдаги барча ўқувчиларнинг хатти-ҳаракатлари тушунилади.

2. Гуруҳли ўқувни ташкил этишда ўқувчилар фаолияти гуруҳ-гуруҳларга бўлиниб олиб борилади.

3. Якка тартибдаги ўқув жараёнида ўқувчилар яккама-якка фаолият олиб борадилар.

Умумий шаклдаги фаолиятни ташкил этувчи дарсларда, ўқувчилар бир вақтнинг ўзида бир хилдаги топшириқларни гуруҳ бўйича биргаликда муҳокама этадилар, фикр алмашадилар, солиштирадилар, умумлаштирган ҳолда хулосалар чиқарадилар. Ўқитувчи, ўқувчилар билан биргаликда ва бир вақтда вазифани бажаришда ҳамкорлик қиладилар, ҳам ижодкорликда иш юритиладилар. Ўқитувчи сўзлаш, тушунтириш, кўрсатиш жараёнида барча ўқувчиларни жалб қилган ҳолда масалани бирга муҳокама қилади.

Бундай мулоқотлар ўқувчилар ишончини қозонишга ўқувчилар билан мулоқотга киришишга, жамоа бўлиб ишлаш кўникмасининг ҳосил бўлишига олиб келади.

Умумий ўқув-билув фаолиятини ташкил этишнинг ўзига хос камчилик ва етишмовчиликлари ҳам мавжуд. Дарсда фаолият ўқитувчи томонидан барчага бирдек қаратилади, яъни бир оз абстрактлик юзага келади.

Барчани қизиқиш, қобилиятларидан қатъий назар бир хилда, бир мақсад йўлида изланиш, фикрлаш, ишлашга ундайди.

Ўқувчиларнинг ривожланиш даражаси, тайёргарлиги бир хил бўлганлиги туфайли билим ва кўникмаларни қабул қилиб олиш, ўзлаштириш бирдек натижани кафолатламайди. Дарс сифати ва самарадорлиги пасайиши ҳолатлари кузатилади.

Ўқиш, ўзлаштиришлари суст бўлган ўқувчилар секин ишлайдилар. Ўқув материалларини тўла ўзлаштира олмайдилар. Улар кўпроқ ўқитувчининг шахсий эътиборига муҳтожлик сезадилар.

Лекин, айрим ўқувчилар мураккаброқ, қийинлик даражаси юқорирок бўлган материалларни ўзлаштиришга мойил бўладилар. Айримлари эса, кўпроқ мустақил изланиш, ижодий ёндашув асосида ишлашга қизиқиш билан қарайдилар. Шунинг учун, умумий йўналишли дарсларда савол-жавоблар, лаборатория ишлари, машқлар бажариш, масалалар ечиш иложи борича ўқувчи шахсига йўналтирилган бўлиши мақсадга мувофиқдир. Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш мумкинки, дарслар бир хиллик, умумий ёндашув, бир хил қолипдаги таълимий фаолиятдан қочишни тақозо этади ва қуйидаги ишларни амалга ошириш мумкин:

1. Ориентир. Ўйин иштирокчилари ва экспертларни тайёрлаш босқичи. Ўқув жараёнининг иш режаси ўқитувчи томонидан таклиф этилади. Ўқувчилар билан ҳамкорликда машғулотнинг мақсад ва вазифалари аниқланади. Ўқув жараёнини муаммоси шакллантирилади. Ўқув жараёнида кечадиган иммитация, ўйин қоидалари, умумишининг бориши айтилади, ўқувчига ўқув жараёни материали пакети тарқатилади.

2. Ўқув жараёнига боришга тайёргарлик. Ўқув материаллари, вазиятлар, инструкция ва бошқа пакет ҳужжатлари билан танишиш. Ўйин қоидалари таблоси тузилади. Унга ўйин сценарийси, ўйин кетма-кетлиги, олинадиган натижалар акс эттирилади. Ўйин жараёнининг ўзгартириш, унга четдан аралashiш ман этилади. Фақатгина жараённи олиб боришгина, айрим коррективкаларни киритиш мумкин. Ўйин белгиланганда ўқувчи унга аралашмай, уни кузатиб, бошқариб боради.

Унинг асосий вазифаси муҳокамани ташкил этиш, ўйинни кузатиб туриш, натижаларни, олинаётган фикр-мулоҳазаларни ҳисоблаш, иштирокчиларнинг саволларига жавоб бериш.

3. Ўтказилган ўйин муҳокамаси. Ўтказилган ўйин жараёнини таҳлил этиш, муҳокама этиш, баҳолашдан иборат. Ўқитувчи якуний муҳокамани ўтказди. Муҳокамада иштирокчи ва экспертлар фикр алмашадилар, ўз позицияларини ҳимоя қиладилар, таассуротларни, пайдо бўлган муаммо ва фикрларни билдирадилар.

Юқоридаги ахборотлардан маълум бўлдики интерфаол ҳолатда кечган ишчанлик ўйинларида: ўқитувчи – ўқувчи, ўқитувчи – гуруҳ, ўқувчи – гуруҳ, ўқувчи-ўқувчи, гуруҳ-гуруҳлар орасида ўзаро мулоқотлар бўлиб ўтиши орқали ўқув мазмуни ўзлаштирилади.

Интерфаол усулда иш юритмоқчи бўлган ўқитувчиларга шуни эслатмоқ мумкинки, янгича ишлаш учун фақатгина мақола, адабиётлар ўқишнинг ўзи камлик қилади. Бунинг учун, яъни ўқитувчи ўз фаолиятида интерфаол методларни қўллаш учун, у шахсан ўзи ишчанлик ўйинлари, ақлий ҳужум, мунозара, дебатларда қатнашиб, ўзи тажрибадан ўтказди, бу ишга шахсий хиссасини қўшиб боради.

Бунинг учун у интерфаол дарсларнинг ўтказишнинг қуйидаги қоидаларини билиб, ўзлаштириб, амалга киритиши керак:

1. интерфаол машғулотларга барча иштирокчилар (ўқувчилар) жалб этилиши талаб қилинади. Бунда шундай технологиялар танланиши керакки, иш жараёнида барча иштирокчиларнинг иштироки ёки муҳокамаси таъминлансин;

2. машғулотга иштирок этишни психологик тайёрлаш зарур. Дарсда иштирок этувчилар жараёнга киришиб кетишга тайёр эмаслигини ҳисобга олмоқ керак. Янги ташкил этилаётган интерфаол дарсларда улардаги ҳадиксираш, тортинчоқлик, индамаслик ҳолатлари дарснинг фаол қечиши, ички имкониятларни ишга солишга тўсқинлик қилиб кузатилади;

3. ўқувчиларни янги технологияларни кўплаб жорий этиш билан толиқтирмаслик. Иштирокчи имконияти, янги технология сифати бир-бирига мос келгани маъқул. Бир гуруҳда иштирокчилар сони 30 кишидан ошиб кетмаслиги керак. Шундай шароитдагина кичик гуруҳларда ишлаш, фикрини эркин баён этиш, муаммолар ечимини топиш осон кечади;

4. машғулот олиб бориладиган хоналарни тайёрлашга алоҳида эътибор бериш керак. Синф шундай тайёрланиши керакки, кичик ва катта гуруҳ билан ишлаганда, улар эркин ҳаракатлансинлар. Бошқача қилиб айтганда, ўқувчига қулай муҳит яратилиши керак. Айниқса, ўқувчининг бир-бири билан мулоқотда бўйин эгиб ўтириши ноқулайлик келтириб чиқаради. Столларни 4-6 кишилик қилиб қўйиш, гуруҳ аъзоларининг бир-бирларига қараб ўтириши, кўриб, фикрлашувга қулай муҳит яратилиши яхши натижалар беради;

5. ишчанлик ўйинларини олиб боришдан олдин унинг регламенти, кетма-кетлигига риоя қилиш керак. Унга қатъий риоя қилишни олдиндан келишиб олган маъқул. Ҳар бир иштирокчи ҳар қандай фикрлаш, нуқтаи назарга чидамли бўлиш, охиригача эшитиши, танқид қилмаслиги керак. Ҳар бир иштирокчининг сўз эркинлигига ҳурмат билан қараш, шахс ҳурматини сақлаш;

6. иштирокчиларнинг кичик гуруҳларга бўлинишларига диққат-эътибор билан қараш керак. Аввало, кичик гуруҳларни шакллантириш эркин, хоҳиш-истаклар асосида кечгани маъқул. Кейинчалик гуруҳларни тасодифий шакллантиришга ўтилган маъқул. Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки интерфаол усуллар бирданига кўпгина вазифаларни бажара олишга имкон беради.

Энг муҳими, интерфаол усуллар ўқувчиларнинг коммуникатив билими, тушунчасини, куникма ва малакаларини оширади. Уларни ҳамкорлик, ҳамжихатлик, дўстона муносабатларда ишлашни таъминлайди. Айниқса, бир-бирларини эшитиш, фикрини баён этиш, ўзаро ҳурматга ундайди.

Бу усулда ишлаш синфда рухий ҳолатни, юкламаларини энгиллаштиради. Машғулот шаклларини, фаолиятларини ўзгартириб туриш асосида муҳим муаммолар ечишни топишга ўрганиб борадилар.

Юқоридагилардан маълум бўлдики ўқитувчи дарс берувчи эмас, балки ўқувчиларни муаммога йўналтирувчи, тадқиқот фаолияти маслаҳатчиси, ташкилотчиси ва мувофиқлаштирувчисидир. У ўқувчининг мустақил фикрлаши учун шароит яратади ва уларни ташаббусини қўллаб-қувватлайди.

Ўз навбатида ўқувчилар ўқитувчи билан биргаликда ўқитиш жараёни ва унинг натижалари учун масъулиятни тақсимлаш орқали ўқиш жараёнининг тўлақонли иштирокчиларига айланади.

Интерфаол таълим асосида дарс жараёнини ташкил этилганда:

1. Ўқувчининг ўзаро фаоллиги ошади, ҳамкорликда, ижодкорликда ишлаш кўникмалари шаклланади.

2. Ўқув режа, дастур, дарслик, стандарт меъёр, қўлланмалар, мавзу мазмуни билан ишлаш малакалари шаклланади.

3. Таълим мазмунини, матнини мустақил мутолаа қилиш, ишлаш, ўзлаштириш кундалик шахсий ишларга айланади.

4. Ўқувчи эркин фикр билдириш, ўз фикрини ҳимоя қилиш, исботлай олиш, тасдиқлай олишга одатланади.

5. Энг муҳими, ўқув жараёнида дидактик мотивлар вужудга келади. Яъни, ўқувчининг эҳтиёж, ҳоҳиш, истаги қондирилади. Ўқув-билув жараёнида ўқувчининг манфаатдорлиги ошади. Бу ҳолат ўқувчининг ўқув мақсадларга эришишда юқори босқичга кўтаради. Дарсни интерфаол методларда ташкил этишининг қандай афзалликлари мавжуд:

- ўқитиш мазмуни яхши ўзлаштиришга олиб келади;
- ўз вақтида ўқувчи-ўқитувчи ўқувчилар орасида таълимий алоқалар ўрнатилади;
- ўқитиш усуллари таълим жараёнида турли хил кўринишларда кечади: якка, жуфт, кичик гуруҳ, катта гуруҳ;

- ўқув жараёни ўқув эҳтиёжини кондириш билан юқори мотивацияга эга бўлади;

- ўзаро ахборот бериш, олиш, қайта ишлаш орқали ўқув материали яхши эстада қолади, ўқувчида ўзаро мулоқатга киришиш, фикр билдириш, фикр алмашилиш кўникмалари шаклланади;

- ўқув жараёнида ўқувчининг ўз-ўзига баҳо бериши, танқидий қарашни ривожланади;

- ўқувчи учун дарс қизиқарли ўқитилаётган предмет мазмунига айланади, ўқиш жараёнига ижодий ёндашув, ижобий фикр намоён бўлади;

- ҳар бир ўқувчини ўзи мустақил фикр юрита олишга, изланишга, мушоҳада қилишга олиб келади;

- интерфаол усулда ўқитилган дарсларда ўқувчи фақат таълим мазмунини ўзлаштирибгина қолмай, балки ўзининг танқидий ва мантиқий фикрлашилини ҳам ривожлантиради.

Албатта интерфаол даврсларни ташкил этишнинг ҳам ўзига яраша камчиликлари мавжуд:

1. ўқув-билув жараёни кўплаб вақт сарфлашилини талаб қилади;
2. интерфаол машғулотларда барча ўқувчиларни кераклича назорат этиб боришнинг имконияти бўлавермайди;

3. жуда мураккаб материаллар ўрганилаётганда ўқувчилар муаммони тўлақонли, аниқ еча олмайдилар, бундай шароитларда ўқитувчининг роли паст бўлиши ҳоллари кузатилади;

4. гуруҳларда ўқув жараёни кечаётганда кучсиз ўқувчиларнинг иштироки туфайли кучли ўқувчилар ҳам паст балл ёки баҳо олиш ҳоллари кузатилади.

Бундай шароитда ўқитувчи юксак ривожланган фикрлаш қобилиятига, муаммолар бўйича мушоҳада юритишга, муаммоларни ўз вақтида еча оладиган қобилиятга эга бўлиши керак.

Интерфаол усулларда дарсни ташкил этишда ўқувчи шахсини ривожлантиришни ўзига-ўзи замин яратишдан бошлаш керак.

Яъни ўқувчи:

- ўзи мустақил мутолаа қилиш, ўқиш асосида билим олишга;
- ўзини-ўзи англаб етишга, англаб тарбия топишга;
- ўз кучи ва имкониятларига ишонч билан қарашга;
- ўқув меҳнатига масъулият ҳисси билан қарашга;
- ўз фаолиятини мустақил ташкил эта олиш, ҳар бир минутни ғанимат билишга;
- ўқув меҳнатига ўзида ҳоҳиш-истак уйғота олишга;
- ҳар қандай вазиятда фаоллик кўрсата олишга;
- айниқса, ҳозирги тезкор ахборот манбаларидан унумли фойдалана олишни асосий ва бош мақсад қилиб олишга ўрганмоғи зарур.

Шунинг учун ҳам ҳозирги кунда ўқувчининг ўз-ўзини ривожлантириш технологиясини яратиш педагогика, дидактика фанларининг олдида ўз ечимини кутаётган долзарб муаммолардан биридир.

Кейинги вақтларда ўқитувчилар орасида шахсга қаратилган таълим нима, интерфаол усулда ўқитиш нима учун зарур? Бу усул қачондан ўқув жараёнига кириб келган? Унинг қандай турлари мавжуд? Таркибий тузилиши қандай? Уни ўқув жараёнига қандай олиб кириш керак, уни аввалги усуллардан фарқи нимада каби саволларга дуч келамиз.

Бунинг учун шу кунларда мактабларимизда олиб борилаётган анъанавий дарсларни яна бир маротаба эслаб ўтиш жоиздир. Анъанавий ўқитиш XVII асрда чех педагоги Ян Амос Коменский томонидан таклиф этилган.

У ўқитишнинг ягона классик тизимини ишлаб чиқиб, уни гуруҳ-дарс системаси деб юритади. Кейинчалик бу система педагогикада кенг тарқалган.

Анъанавий мактаб гуруҳ-дарс тизими номини олиш қуйидаги ўзига хос анъаналарга эга:

- тахминан бир хил ёки яқин ёшли болалар тайёргарлик даражаси яқин болалар гуруҳини ташкил этади;
- гуруҳ ягона режа, дастур, дарс жадвали асосида ишлайди;

- асосан машғулоти тури ягона дарс ҳисобланади;
- дарс маълум ўқув предмети, мавзуга оид бир хил материал устида ишлайди;

- ўқувчилар фаолиятини ўқитувчи бошқаради, ҳар бир ўқувчининг билим даражасини баҳолайди, йил охирида ўқувчини гуруҳдан-гуруҳга кўчиришни ҳам у ҳал қилади;

- дарсликлар асосан уй ишини бажаришда, уйда қўлланилади.

Анъанавий дарс схемаси қуйидагича кўринишга эга:

Янги мавзунини – мустаҳкамлаш – назорат – баҳолаш – ўрганиш .

Анъанавий дарснинг концептуал ҳолати:

- Илмийлик.
- Ўқувчи табиатига мослиги.
- Кетма-кетлиги, тизимлилиги.
- Тушунарлилиги.
- Мустаҳкамлилиги.
- Англаш ва фаоллик.
- Кўргазмалилик.
- Назоратни амалиёт билан боғлиқлиги, амалда қўллай билиш.

Анъанавий дарснинг камчиликлари:

- Дарснинг бир қолипдаги, бир хиллиги.
- Бошланғич маълумот берилиб, уни ўзлаштириш жараёни уйга режа, вазифа орқали амалга ошади.

- Ўқувчилар пассив эшитувчи ва уларнинг мустақиллиги йўқ.

- Ўқувчилар бир-бири билан фикр алмашадилар, нутқий фикр алмашув амалга ошмайди.

- Қайта алоқалар йўлга қўйилмайди.

- Ҳар бир фаолият ўртача ўқувчига ёндашув асосида кечади.

- Таълим мазмуни асосан ўқитувчи томонидан амалга оширилади.

Ўқув жараёни қуйидагича йўналишларда, усулларда олиб борилади:

1. Пассив таълим.

2. Фаол таълим.

3. Интерфаол таълим.

1. Пассив усулда – ўқувчи ўқитувчининг сўзидан айтиб бериши, маърузаси, оғзаки тушунтириши, баён этишидан ўқув материалларини ўзлаштиради. Уй вазифаларини қўлланма, дарсликлардан ўқиб ўрганади. Бу жараёнда ўқувчи билан ўқитувчи орасида алоқалар тизими ўрнатилмаган. Ўқувчи ўз даражасида – қобилияти, қизиқиши, истаги, хоҳиши даражасида ўзлаштиради. Унга таълим мазмунини ўзлаштириш кафолатланмайди.

2. Фаол усулда – анъанавий усулдан кенг фойдаланилади. Ўқитувчи таълим мазмунини баён этиш билан бор кучини, маҳоратини ишга солиб, кўргазмали қурол, дидактик тарқатма материаллар ёрдамида яхшилаб тушунтиришга ҳаракат қилади. Ўқитувчи ўқувчилар билан мавзу юзасидан фикр алмашинади. Ижодий ишлар бериш орқали машқлар бажаради, уй ишларини мустақил ишлайдилар, такрорлаш орқали амалга оширади. Таълим мазмунини бирмунча ўзлаштиришга эришадилар.

3. Интер (ўзаро) фаол усулда – ўқувчиларга дарс жараёнини яхши ташкил этишга қулай муҳит яратилади. Ўқувчиларнинг ўзаро фикр алмашишларига имкон берилади. Ўзаро ахборот олиш ва бериш учун шароит туғдирилади. Ечимини кутаёган масалаларни ҳамжихатликда муҳокама этадилар ва ечадилар. Вазиятдан чиқишда ҳамкорликда ечим топадилар. Олган ахборотларни асосида билимларини бир-бирларига намоёиш этадилар.

Бир-бирларидан илҳомланиб, руҳий қониқиш ҳосил қиладилар. Бир-биларини тушуниб, балки қизиқиш пайдо бўлиб, вақт ўтганини билмай қоладилар. Ҳар бир иштирокчи таълим мазмунини муаллифлардек ҳис этадилар. Таълим мазмунини тўла ўзлаштиришга эришадилар.

I БОБГА ХУЛОСА

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, 1 боб орқали таълим жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш асосида таълим самарадорлигини оширишнинг илмий-назарий асослари, таълим муассаларининг таълим-тарбия жараёнларида интерфаол методлардан фойдаланишнинг ҳозирги кундаги ҳолати, интерфаол таълим – сифат кафолати, интерфаол усулларни ўқув жараёнида қўлланиш йўллари ўрганилди. Жумладан, таълим тизимида “Устоз-шогирд” тизими асосида устоз сифатида ёш ўқитувчиларга методик ёрдам кўрсатиш, устоз-шогирд тажрибаларини ёйиш билан бир қаторда илғор педагогик технологиялар, инновацион усуллар, мультимедия воситаларига асосан ўқитувчининг дарсга тайёргарлик ҳолатини ўрганиш ва таҳлил қилиш.

Шунингдек, замонавий таълимни ташкил этиш, айниқса, интерфаол методлар асосида дарс жараёнларини ташкил этишга қўйиладиган талаблари, интерфаол усулларни ўқув жараёнида либерализация қилиш, демократлаштириш, ҳамкорлик ва ижодкорликни ташкил этиш йўллари ёритиб берилган.

Ижтимоий зарурият махсули бўлган технология соҳаси ва унинг такомиллашиб бориши, технологик ёндашувни жадал суръатлар билан ўсиб бориши, ахборотларни тезкор суръатда қабул қилиб олиш, уларни таҳлил этиш, назарий жихатдан умумлаштириш, хулосалаш, ҳамда ўқувчиларга етказиб бериш муаммоларини ёритиб берилган.

II боб. ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯ ТАРАҚҚИЁТИ ВА ТАЪЛИМ НАЗАРИЯСИ МУАММОЛАРИ.

1. ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТНИ ТЕХНОЛОГИЯЛАШТИРИШ – ИЖТИМОЙ ЗАРУРИЯТ.

XX аср кишилик жамияти тараққиёти тарихидан фан ва техника соҳасида юз берган инқилоблар даври сифатида жой олди. Илм-фан ва техника ривожининг юксак суръати моддий ишлаб чиқариш жараёнини назарий (ғоявий) ҳамда амалий жиҳатдан бойитиб бориш билан бирга ижтимоий муносабатларнинг янгича мазмун касб этишини таъминлайди. Хизмат кўрсатиш соҳаларининг пайдо бўлиши, янгича турмуш тарзи кишиларнинг моддий ва маънавий эҳтиёжларининг ортиб боришига замин ҳозирлади. Ижтимоий эҳтиёжларнинг янгиланиб ҳамда ортиб бориши ўз навбатида уларнинг қисқа муддатда ва сифатли қондирилишини таъмин этувчи фаолиятнинг йўлга қўйилишини тақозо этади.

Ижтимоий зарурият маҳсули бўлган технология соҳаси ва унинг такомиллашиб бориши қисқа вақт оралиғида, кам жисмоний куч сарфлаган ҳолда юксак сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш имконини берди. Моддий ишлаб чиқариш, хом-ашёни қайта ишлаш соҳалари (қишлоқ хўжалиги, саноат, транспорт, маиший хизмат кўрсатиш ва бошқалар)да маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этишга нисбатан технологик ёндашув анъанаси юзага келди. Технологик ёндашув ишлаб чиқариш жараёнининг умумий тавсифини ёритишга хизмат қилади. Муайян маҳсулотни ишлаб чиқариш мақсадида хом-ашёни танлаш (дастлабки босқич)дан маҳсулотни истеъмолчига етказиб беришга бўлган (сўнгги босқич) даврни ўз ичига олган жараён технологик жараён сифатида эътироф этилади. Ишлаб чиқариш жараёнига нисбатан технологик ёндашув муайян соҳаларда ислохотларни ташкил этиш, уларнинг муваффақиятини таъминлаш, эришилган ютуқларни бойитиб бориш каби мақсадларга эришишнинг самарали омили сифатида намоён бўлади.

Моддий ишлаб чиқариш соҳаларига замонавий, илғор, юксак технологияларнинг татбиқ этилиши бир қатор шартлар асосида кечади, хусусан, илм-фан ҳамда техниканинг сўнги ютуқларига таяниш, йирик молиявий маблағлар ва юксак даражадаги касбий маҳоратга эга малакали мутахассисларнинг мавжудлиги бу борадаги ютуқларни кафолатлайди.

Моддий ишлаб чиқариш соҳаларида илғор технологияларни тайёрлаш, уларнинг касбий маҳоратини доимий равишда ошириб боришга эришиш эканлигини ҳам англанадики, ижтимоий, иқтисодий ва маданий ҳаёт бири бири билан узвийлик, алоқадорлик ҳамда яхлитлик тамойили асосида ривожланиб боради. Жамият ижтимоий ҳаётида етакчи ўрин тутган ғоя ва қарашлар иқтисодий ишлаб чиқариш ва ривожига ўз таъсирини ўтказса, ўз навбатида, иқтисодий ўсиш аҳолининг маданий турмуш тарзининг яхшиланишига олиб келади.

Инсоният цивилизациясининг қуйи босқичларида шахсни тарбиялаш, унга таълим беришга йўналтирилган фаолият содда, жуда оддий талаблар асосида ташкил этилган бўлса, бугунги кунга келиб таълим жараёнини ташкил этишга нисбатан ўта қатъий ҳамда мураккаб талаблар қўйилмоқда. Чунончи, мураккаб техника билан ишлай оладиган ишлаб чиқариш жараёнининг моҳиятини тўлақонли англаш имкониятига эга, фавқулодда рўй берувчи вазиятларда ҳам юзага келган муаммоларни ижобий ҳал эта олувчи малакали мутахассисни тайёрлашга бўлган ижтимоий эҳтиёж таълим жараёнини технологик ёндашув асосида ташкил этишни тақозо этмоқда.

Шу боис, ижтимоий тараққиёт билан узвий алоқадорликда ривожланиб бораётган педагогика фанининг вазифалари доираси кенгайиб бормоқда.

Айни вақтда, Республика ижтимоий ҳаётига шиддатли тезликда ахборотлар оқими кириб келмоқда ва кенг кўламни қамраб олмоқда. Ахборотларни тезкор суръатда қабул қилиб олиш, уларни таҳлил этиш, қайта ишлаш, назарий жиҳатдан умумлаштириш, хулосалаш ҳамда ўқувчига етказиб беришни йўлга қўйиш таълим тизими олдида турган долзарб муаммолардан бири ҳисобланади. Таълим-тарбия жараёнига педагогик

технологияни татбиқ этиш юқорида қайд этилган долзарб муаммони ижобий ҳал этишга хизмат қилади.

Таълим тизимини технологиялаштириш ғояси ўтган асрнинг бошларида Ғарбий Европа ҳамда АҚШ таълим тизимини ислоҳ қилиш, таълим самарадорлигини ошириш, шахснинг ижтимоийлашувини таъминлаш учун муайян шарт-шароитни яратиш борасидаги ижтимоий ҳаракат юзага келган даврда илк бора ўртага ташланди. Мазкур ғоя 30-йилларда таълим жараёнига “педагогик техника” (“таълим техникаси”) тушунчасининг олиб кирилиши билан асосланди. Ушбу даврларда яратилган махсус адабиётларда “педагогик (таълим техника)”си тушунчаси “ўқув машғулотларни аниқ ва самарали ташкил этишга кўмаклашувчи усул ва воситалар йиғиндиси” тарзида талқин этилди ҳамда ўқув жараёнига ўқув ва лаборатория жиҳозларининг олиб кирилиши, улардан самарали, унумли фойдаланиш, материал мазмунини кўргазмали куроллар ёрдамида тушунтириш каби ҳолатлар таълим самарадорлигини оширишга ёрдам берувчи етакчи омиллардир, дея баҳоланади.

XX асрнинг 50-йилларида таълим жараёнида техник воситаларни кўллаш “таълим технологияси” йўналишини белгилаб берувчи омил дея эътироф этилди, асосий эътибор ўқувчилар аудиториясини кенгайтириш, техник воситалардан фойдаланиш эвазига амалга оширилиши, техник воситаларининг имкониятларини янада такомиллаштириш, уларнинг ахборот сиғимини кенгайтириш, ахборотларни узатиш хизматини сифатли ташкил этиш, таълим олишни индивидуаллаштириш каби масалаларга қаратилди. Бу борада олиб борилган тадқиқотларнинг объекти, таянч нуқтаси сифатида техник воситалар имкониятлари, уларни такомиллаштириш жараёни қабул қилинди, шунингдек, ўқув жараёнини “технологиялаштириш”нинг ташкилий жиҳатларини ўрганишга алоҳида урғу берилди.

60-йилларнинг бошларида таълимни дастурлаш асосида таълим жараёнини ташкил этиш “технология” тушунчасининг моҳиятини очиб берувчи омил сифатида кўрила бошланди. Дастурий таълим ўқувчиларга

муайян билимларнинг алоҳида қисм ҳолида эмас, балки изчил, яхлит тарзда берилишини назарда тутди. Таълим жараёнини яхлит, мақбул дастурга мувофиқ ташкил этиш таклифи илк бора АҚШ да фаолият юрита бошлаган. “Дастурий таълим ва ўргатувчи машиналар бўйича бирлашган Қўмита” томонидан илгари сурилган. Дастурий таълим ўзида таълим мақсадлари, уларни ўзгартириш ва баҳолашнинг мос равишдаги мезонлари ҳамда таълим муҳитининг аниқ тавсифини камраб олади. Бу эса ўзгартириш мажмуасини тўлалигича қайта ташкил этиш тушунчаси мазмунига мос келади.

2. ШАХСГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ МОЎЖИЯТИ ВА ТАМОЙИЛЛАРИ.

Ўқитиш жараёнида, педагогик технологиялар талаблари асосида ифода этилган, ўқув мақсадларига эришилади. Илмий-техник тараққиёт жадаллашган даврда ўқитиш самарадорлиги, асосан, ўқувчининг ўқитиш жараёнидаги ўрни, педагогнинг унга бўлган муносабатига боғлиқ бўлади. Бу ерда ўқитиш технологиясининг икки турини ажратиб кўрсатиш мумкин: авторитар ва шахсга йўналтирилган.

Авторитар технологияда, педагог ягона субъект сифатда намоён бўлади, ўқувчилар эса факатгина «объект» вазифасини бажаради холос. Бунда ўқувчининг ташаббуси ва мустақиллиги йўқолади, ўқитиш мажбурий тарзда амалга оширилади. Одатдаги анъанавий ўқитиш, авторитар технологияга тааллуқлидир. Бунда, аввало Я.А.Коменский томонидан ифода этилган, дидактика тамойилларига асосланган ўқитишнинг «гуруҳ - дарс» тизимида ташкил этиш назарда тутилади. Ҳанузгача дунёда энг кўп тарқалган ўқитишнинг «гуруҳ – дарс» тизими ҳисобланади, у қуйидаги хусусиятлари билан ажралиб туради:

- ёши ва таёргарлик даражаси таҳминан бир хил бўлган ўқувчилар гуруҳни (синфни) ташкил этади;
- гуруҳ (синф, оқим) ягона ўқув режа, ягона ўқув дастурлар ва ягона машғулотлар жадвали билан шуғилланади;
- машғулотларнинг асосий бирлиги дарс бўлиб, у битта фаннинг битта мавзусига бағишланади ва ўқитувчи томонидан бошқарилади;
- ўқув китоблари асосан уй ишлари учун кулланилади.

Анъанавий ўқитиш асосан билим, куникма ва малакаларни ўзлаштиришга қаратилган бўлиб, шахснинг ривожланишини кўзда тутмайди.

Анъанавий ўқитиш асосини, Я.А.Коменский томонидан тузилган педагогика тамойиллари ташкил этади:

- илмийлик;

- табиатга монандлик (ўқитиш ривожланиш билан белгиланади ва шаклланмайди);

- узвийлик ва тизимлилик;

- ўзлаштирувчанлик “маълумдан номаълумга, соддадан мураккабга”;

- мустақкамлаш “такрорлаш”;

- онглилик ва фаоллик;

- назариянинг амалиёт билан боғлиқлиги;

- ёши ва индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш.

Кескин юксалиш давригача (XX асрнинг биринчи ярмигача), фан, техника ва технологиялар ривожини эволюцион, паст суръатларда амалга ошар эди.

Шунинг учун кетма-кет келувчи авлодларнинг ривожланиш даражаси деярли фарқ қилмас эди. Бундай шароитларда Я.А.Коменскийнинг ўқитишнинг авторитар технологияси, анъанавий «гуруҳ – дарс» тизими дунёга келди.

Илмий техник тараққиётининг кескин юксалиш даврида (XX асрнинг иккинчи ярми), фан, техника, технологиялар юқори суръатларда ривожланаётган даврда, бир авлод ҳаёти давомида фаннинг ривожини инсониятнинг бутун тарихидагидан кўра кўпроқ бўлган бу даврда, ўқитишнинг анъанавий тизими (шу жумладан замонавий анъанавий ўқитиш) ўз умрини охирига етди. Ҳозирги замон авлодининг ривожланиш суръати олдингилардан кўра анча юқори бўлганлиги сабабли, ўқитишнинг анъанавий тизими, ривожланишга тусқинлик қила бошлади. Бундай шароитларда тараққиёт, фақат ҳар бир шахснинг мавжуд имкониятларини тўла руёбга чиқариш асосида амалга оширилиши мумкин. Ахборотнинг ҳажми, хилма-хиллиги, эгаллашга мойиллиги ва воситаларининг етарлилиги самарали индивидуал ва мустақил ўқитишни ташкил этиш учун зарурий шарт-шароитлар яратади. Ўқитишни жадаллаштириш мақсадида, педагогнинг ўқувчига бўлган муносабати «сардор»ликдан, унинг «шериги»га айланиши зарур.

Ўқитишнинг шахсга йўналтирилган технологияларига қуйидаги асосий тамойиллар хос булади:

- инсонпарварлик, яъни инсонга ҳар томонлама ҳурмат ва муҳаббат кўрсатиш, унга ёрдамлашиш, унинг ижодий қобилиятига ишонч билан қараш, зурлашдан тула воз кечиш;

- ҳамкорлик, яъни педагог ва ўқувчилар муносабатидаги демократизм, тенглик, шериклик;

- эркин тарбиялаш, яъни шахсга унинг ҳаёт фаолиятини кенг ёки тор доирасида танлаб олиш эркинлиги ва мустақилликни бериш, натижаларини ташқи таъсирдан эмас, ички хиссиётлардан келтириб чиқариш. Шахсга йўналтирилган технологияларнинг коммуникатив асоси – педагогик жараёнда ўқувчига инсоний - шахсий ёндашув ҳисобланади.

Муҳаббат ва ҳурмат, унга ёрдамлашиш хислатлари асосида цивилизация шаклланиб келди.

Миллатимиз шаклланиши билан биргаликда халқимизнинг менталитети инсонга муҳаббат ва ҳурмат кўрсатиш, унга ёрдамлашиш хислатлари асосида юзага чиқди. Энг аввало, ёшларимизга нисбатан муҳаббат яққол намоён бўлади. Халқимиз болаларга «сиз» деб муносабат қилур, катталар уларга биринчи бўлиб «салом» берадилар.

Япониянинг замонавий педагог-олимлари болани кунига 200 мартагача эркалатишни тавсия берадилар. Бу замонавий ғояларнинг дебочаси, буюк аждодимиз Ал-Бухорийнинг «Ҳадис» китобида «Болага раҳимдиллик қилмоқ, уни ўпиб қучоқламоқ ҳақида» бобида ёритилган. Шахсга йўналтирилган ўқитиш технологияларининг ўзаги шахслар ўртасидаги юқори қадриятларга, тенг ҳуқуқликка асосланган муносабат ҳисобланади.

Бу қадриятлар Ал-Бухорийнинг «Ҳадис» китобида «Ширин сўз одам ҳақида», «Сўкмоқ ва лаънатламоқ тақиқланганлиги ҳақида» бобларида намоён этилган. Унда шахсни сўкиш уни ўлдириш билан тенглаштирилган.

Хулоса килиб таъкидлаш лозимки, ажойиб шахсий фазилатларга асосланган таълимимиз, жаҳон фанининг шаклланишига ва ривожига ўзининг муносиб ҳисса қўшгани билан ажралиб туради. Абу Али ибн Сино, А.Беруний, Ал-Хоразмий, М.Улуғбек, Ал-Бухорий, А.Ғиждувоний, Б.Нақшбандий, А.Навоий, З.Бобур каби буюк аждодларимизнинг таълимоти, жаҳон цивилизациясидаги бебаҳо улушини бугунги кунда бутун дунё тан олмоқда.

Педагогика фанининг ривожланишига Европа буюк педагог олимлари ҳисса қўшган, жумладан: италиялик Виттарино де Фельтре, француз Франсуа Рабле, инглиз Томас Мор, немис А.Дистрверг, рус К.Д.Ушинский ва бошқаларни таъкидлаб ўтиш мумкин.

Бўлар гуманистик тарбияни, мустақил фикрлашни ривожлантиришини, ижодни, фаоллигини, кўргазма материалларни кенг фойдаланишини, назарий таълимни меҳнат билан боғланиш тарафдори эдилар. Улар педагогик жараёнда ўқувчиларни субъект деб ҳисоблар эдилар.

Шахсга йўналтирилган технологиялар инсоннинг ақлий қобилиятларини очишига хизмат қилади.

Индивидуал ёндашувнинг замонавий янги талқини қуйидагилардан иборат:

- ўртача ўқувчига йўналтиришдан воз кечиш;
- шахснинг яхши хислатларини излаш;
- шахс ривожланишининг индивидуал дастурларини тузиш.

Шахсий ёндашишда биринчи навбатда қуйидагилар зарур бўлади:

- ҳар бир ўқувчи қиёфасида ноёб шахсни кўриш, уни ҳурмат қилиш, тушуниш, қабул қилиш, унга ишониш. Педагогда барча ўқувчилар истеъдодли деган ишонч булиши керак.

- шахсга, ютуқни мақулловчи, қўллаб-қувватловчи, хайрихоҳ вазиятлар яратиш, яъни ўқиш, қониқиш ва хурсандчиликни олиб келиш керак.

- бевосита мажбурлашга йўл кўймаслик, қолоқликка ва бошқа камчиликларга урғу бермаслик, унинг нафсониятига тегмаслик.

- педагогик жараёнда, ўқувчиларга ўз қобилиятларини руёбга чиқаришга имконият яратиш ва кўмаклашиш.

Олий ўрта махсус ва касбий таълим тизими учун, ўқитишнинг шахсга йўналтирилган технологияларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- ишбилармонлик ўйинлари;
- муаммоли ўқитиш;
- табақалаштирилган ўқитиш;
- дастурлаштирилган ўқитиш;
- компьютерлаштирилган ўқитиш;
- модулли ўқитиш.

Шахсга йўналтирилган ўқитиш технологиялари илмий-техникавий тараққиёт жадаллаштирилган даврида ривожланган давлатларда шакллантирилганлигини инобатга олган ҳолда улар чуқур илдизларга эга эканлигини таъкидлаш туғри бўлар эди.

Қадимий файласуф Сократ ўз чиқишларида савол ва жавоб усулини ишлатар эди. Бу усул ҳақиқатни билиб олиш учун ёрдам берар эди. Қадимий Рим педагоги М.Ф.Квентилиан ҳар бир шогирдга эътибор ва диққат билан ёндашишни тавсия берган эди.

Ўрта аср Шарқнинг буюк олиму мутафаккирлари томонидан йирик педагогик мерос қолдирилган. Асрлар, минг йиллар давомида шахсга янгича қараш қуйидагилардан иборат бўлади:

- педагогик жараёнда шахс объект эмас, субъект ҳисобланади;
- ҳар бир ўқувчи қобилият эгаси, кўпчилиги эса истеъдод эгаси ҳисобланади;
- юқори этик ва эстетик қадриятлар (саҳийлик, муҳаббат, меҳнатсеварлик, виждон ва бошқалар) шахснинг устивор хислатлари ҳисобланади.

Муносабатларни демократлаштириш куйидагиларни ўз ичига олади:

- ўқувчи ва педагог ҳуқуқларини тенглаштириш;
- ўқувчининг эркин танлаб олиш ҳуқуқи;
- хатога йўл қўйиш ҳуқуқи;
- ўз нуқтаи назарига эга бўлиш ҳуқуқи;
- педагог ва ўқувчилар муносабати зайли : таъқиқламаслик; бошқариш эмас, биргаликда бошқариш; мажбурлаш эмас, ишонтириш; буюриш эмас, ташкил этиш; чегаралаш эмас, эркин танлаб олишга имкон бериш.

Янги муносабатларнинг асосий мазмуни, ҳозирги замон шароитида самарали натижа бермайдиган ва ғайриинсоний ҳисобланадиган зўравонлик педагогикасидан воз кечишдир. Муаммо бу тамойилни мутлоқлаштиришда эмас, балки унинг оқилона мезонларини аниқлашдадир. Умуман олганда тарбия жараёнида зўравонлик мумкин эмас, аммо жазолаш инсонни камситади, эзади, ривожланишини сусайтиради, унда қулчилик хусусиятларини шакллантиради.

Эркин ўқитиш куйидагилар билан белгиланади:

- ўқув материалига қизиқиш, уйғотиш, билишга ва фаол ижодий фикрлашга рағбарлантириш;
- ўқувчиларнинг мустақиллиги ва ташаббусига таяниш;
- жамоа орқали билвосита усуллар билан талабларни амалга оширишни таъминлаш.

Янги индивидуал ёндашувнинг моҳияти шундаки, у таълим тизимида ўқув фанидан ўқувчига эмас, ўқувчидан ўқув фани томонига ҳаракатланишни тақозо этади, ўқувчиларнинг мавжуд имкониятларини инобатга олиб, уларни ривожлантириш, такомиллаштириш ва бойитишга қаратилган бўлади.

3. ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИГА ТЕХНОЛОГИК ЁНДАШУВ

МАЗМУНИ.

Ўзбекистон Республикасида таълим соҳасида ўтказилаётган туб ислохотларнинг мазмуни бугунги кунда таълим жараёнини лойиҳалашга янгича ёндашув билан бойиб бормоқда.

Таълимга технологик ёндашув таълим жараёнини аниқ воситалар ёрдамида самарали бошқариш ва қўйилган ўқув мақсадларига - муваффақиятли эришиш натижаларини кафолатлайди.

Педагогик технология – вақт тақсимотига мувофиқ дастурланиб, илмий жиҳатдан асосланган ҳамда кутилган натижага эришишни таъминловчи педагог жараённинг барча босқич ва қисмларининг вазифалари аниқ белгиланган тизим.

Таълим технологиялари педагогик фаолиятнинг маълум соҳасини қамраб олади.

Дидактик жараён босқичларини муайян кетма-кетликда қуриш ўқувчиларнинг билим фаолиятини мавзу бўйича белгиланган мақсадларга мос ҳолда танланган ўқитиш методлари ёрдамида ташкил этиш демакдир. Ўқитиш методлари ўз моҳияти ва мазмунига кўра маълум педагогик назарияга асосланган у ёки бу таснифга тегишли бўлади. Уларнинг самарадорлиги тўғрисида фикр юритилганда ўқитиш жараёнини изга соладиган ва уни мақсадли йўналтира оладиган, ўқитувчи ва ўқувчининг ҳамкорликдаги фаолиятини таъминлаш барча таълим муассасаларининг олдига қўйилаётган мақсадга нечоғлик эришилаётганини кўзда тутиш керак. Ёхуд ўқитиш методлари бевосита таълим амалиёти билан алоқадор концепциясидир. “Ўқитиш методи дастлаб педагог онгида фаолиятнинг умумлашган лойиҳаси тарзида мавжуд бўлади. Бу лойиҳа амалиётга ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятларининг ўзаро туташуви текислигида, ўқитиш ва ўқишнинг аниқ ҳаракатлар, амаллар ёки усуллар мажмуаси сифатида жорий этилади. Методнинг бошқа намоён бўлиш шакллари йўқ, сабаби

умумий ҳолда ўқитиш методи ўзида фаолиятнинг дидактик моделини ифода этади”. (Ў.К. Толипов, М. Усмонбоева)

Педагогик нашрларда ўқитиш методларини фаол ва сушт гуруҳларга ажратиш ҳоллари мавжуд. Агар ҳар бир метод белгиланган у ёки бу мақсадни ечишда ўз ўрнида ишлатилса, шубҳасиз, фаолдир. Педагогик технологиялар ҳам дарсда ўқувчилар фаолиятининг юқори даражасини таъминлаш асосида олдиндан белгиланган мақсадга эришишга қаратилади. Шу боисдан, бу фаслда ҳали педагогик амалиёт учун нотаниш бўлган чет эл дидактикасига оид методлар ҳақида фикр юритилади.

Американинг “Street law” (кўча қонуни) дастури бугунги кунда ер юзининг кўплаб давлатлари томонидан “аср” га олинган ва таълим маконига ўрнашиб қолапти. Бунга сабаб дастурдан ўрин олган юзлаб ўқитиш методларининг фаоллиги, жозибалиги ва таъсирланганлигидир. Улар ёрдамида ўқувчилар ўз фикрларини эркин ифодалаш, ахборотларни танқидий қабул қилиш, ҳақ-ҳуқуларини англаб етиш каби имкониятларга тезда эга бўладилар. Ўқитувчи эса дидактик жараёни қуришда бу методлардан оқилона фойдаланмоғи, уларни мавзу бўйича ўқув элементларининг мураккаблиги ва вақт тиғизлигига қараб чалғиштирмоғи лозим. Қуйида “Street law” дастуридаги баъзи методлар киритилади.

“Ақлий ҳужум” методининг моҳияти жамоа ҳамкорлиги асосида муаммони ечиш жараёнларини вақт бўйича бир қанча босқичларга (ғояларни генерациялаш, уларни танқидий ва конструктив ҳолатда ишлаб чиқиш) ажратишдан иборат.

Дарс жараёнида ақлий ҳужумдан мақсадли фойдаланиш ижодий, ностандарт тафаккурлашни ривожлантириш гарови ҳисобланади. “Ақлий ҳужумни” уюштириш бир мунча содда бўлиб, ундан таълим мазмунини ўзгартириш жараёнида фойдаланиш билан биргаликда ишлаб чиқариш муаммоларининг ечишни топишда ҳам жуда қўл келади. Дастлаб гуруҳ йиғилади ва улар олдига муаммо қўйилади. Бу муаммо ечими тўғрисида

барча иштирокчилар ўз фикрларини билдирадilar. Бу босқичда ҳеч кимнинг ўзга киши ғояларига ҳужум қилиш ёки баҳолашга ҳаққи йўқ.

Демак, “ақлий ҳужум” йўли билан қисқа вақтда ўнглаб ғояларни юзага чиқиш имкониятлари мавжуд бўлади. Аслини олганда ғоялар сонини қўлга киритиш асосий мақсад эмас, улар муаммо ечимини оқилона ишлаб чиқиш учунгина асос бўладилар. Бу метод шартларидан бири ҳеч қандай ташқи таъсирсиз қатнашувчиларнинг ҳар бири фаол иштирокчи бўлиш керак. Билдирилган ғояларнинг беш ёки олтитасигина асосий ҳисобланиб муаммо ечимини оқилона топишга салоҳиятли имкониятлар яратади.

Шундай қилиб, “ақлий ҳужум” қоидаларини қуйидагича белгилаш мумкин:

- олға сурилган ғоялар баҳоланмайди ва танқид остига олинмайди;
- иш сифатига эмас, сонига қаратилади, ғоялар қанча кўп бўлса шунча яхши;
- исталган ғояларни мумкин қадар кенгайтириш ва ривожлантиришга ҳаракат қилинади;
- муаммо ечимидан узоқ ғоялар ҳам қўллаб-қувватланади;
- барча ғоялар ёки уларнинг асосий мағзи (фаразлари) қайд этиш йўли билан ёзиб олинади;
- “ҳужум”ни ўтказиш вақти аниқланади ва унга риоя қилиниши шарт;
- бериладиган саволларга қисқача (асосланмаган) жавоблар бериш кўзда тутилиши керак.

Вазифаси: “Ақлий ҳужум” қийин вазиятлардан қутилиш чораларини топишга, муаммони кўриш чегарасини кенгайтиришга, фикрлаш бир хиллийлигини йўқотишга имкон беради. Энг асосийси, муаммони ечиш жараёнида курашиш муҳитидан ижодий ҳамкорлик кайфиятига ўтилади ва гуруҳ янада жипслашади.

Объекти: қўлланиш мақсадига кўра бу метод универсал ҳисобланиб тадқиқотчиликда (янги муаммони ечишга имкон яратади), ўқитиш жараёнида

(ўқув материалларини тезкор ўзлаштиришга қаратилади), ривожлантиришда (ўз-ўзини бирмунча самарали бошқариш асосида фаол фикрлашни шакллантиради) асқотади.

Қўлланиш усули: “Ақлий ҳужум” иштирокчилари олдида қўйилган муаммо бўйича ҳар қандай мулоҳаза ва таклифларни билдиришлари мумкин. Айтилган фикрлар ёзиб борилади ва уларнинг муаллифлари ўз фикрларини қайтадан хотирасида тиклаш имкониятига эга бўлди. Метод самараси фикрлар ҳилма-ҳиллиги билан тавсифланади ва ҳужум давомида улар танқид қилинмайди, қайтадан ифодаланмайди. Ақлий ҳужум тугагач, муҳимлик жиҳатига кўра энг яхши таклифлар генерацияланади ва муаммони ечиш учун зарурлари танланади.

“Ажурли арра” методи тузилиши жиҳатдан ўзида қуйидаги босқичларни қамраб олади:

1. Топшириқларни бўлиш: “Топшириқ ва матнли материаллар бир нечта асосий қисмларга (ёки мавзулар)га қирқилади”.
2. Бирламчи гуруҳлари: “Ҳар бир гуруҳ аъзолари қирқилган мавзунини оладилар ва экспертга айланадилар”.
3. Эксперт гуруҳлари: “Қўлида бир мавзуга оид ўқув топшириқлари мавжуд бўлган ўқувчилар мавзунини муҳокама қилиш, бошқаларга ўргатиш режасини эгаллаш учун эксперт гуруҳларга бирлашадилар”.
4. Бирламчи гуруҳлар: “Ўқувчилар ўзларининг бирламчи гуруҳларига қайтадилар ва эксперт гуруҳларда ўрганганларини ўқитишади”.

Изоҳ: “Ажурли арра” моҳиятига аниқлик киритиш учун баъзи бир тавсияларни ёритиш лозим.

1. Ўқитиш жараёнида бу тарзда ёндашилганда ўқувчиларнинг ҳамкорликда ишлашга ва қисқа вақт ичида катта ҳажмдаги ахборотларни ўзлаштиришга имкон туғилади.

2. У ёки бу фаолиятни дарсда амалга ошириш учун ўқувчиларга бошланғич ахборотларни узатиш зарурати туғилса, маъруза ўрнини боса оладиган самарали инструментарий ҳисобланади.

3. Ўқитувчи мураккаб мазмунли мавзулар бўйича ўқувчиларни дарсга тайёрлаш учун олдиндан уларнинг ҳар бирига мўлжалланган алоҳида ахборотли пакет тайёрлайди. Унда дарсликдан, қўшимча тарзда газета, журнал, мақолалардан материаллар бўлиши керак.

4. Ҳар бир ўқувчи 2 гуруҳ таркибида иштирок этади: дастлаб “ўз уйи” (бирламчи) гуруҳига бирлашиб, ўқув элементларини мустақил ўрганишади. Эксперт гуруҳини тезда ташкил этиш учун ўқувчилар олган ахборотли пакетларда ҳар бир мавзуга оид материаллар бир хил рангдаги қоғозларга ёзилган ёки рангли қалам билан қоғознинг бирор бир бурчаги бўялгани маъқул.

5. Ҳар бир гуруҳда 3 тадан 5 тагача киши ўқувчи сонига қараб бўлиши мумкин. Ҳар бир ўқувчи “ўз йўл”дагиларни ва қайта учрашиш жойини аниқлаб олиш керак.

6. Ўқитувчи ўқувчиларга “рангли” топшириқлар асосида гуруҳга бирлашишини таклиф этади ва улар алоҳида мавзулар бўйича экспертга айланади. Мисол учун, “қизил” ларни ҳонаси охирида, “кўк”ларни эса аудитория йўлакчасида учрашиши белгиланади. Ҳар бир эксперт гуруҳда 3тадан кам ўқувчи бўлмаслиги керак.

7. Гуруҳларга ахборотли пакет тарқатилади. Ҳар қайси гуруҳ турли хил материаллар тўпламини олишлари ва уларни ўқиши, муҳокама қилиши, айнан шу ахборотлар бўйича экспертга айланиши лозим. Ўқув материаллари бўйича “эксперт” бўлиши учун ўқувчиларга вақт етарли бўлиши керак. Бу учун агар материаллар мураккаб ва катта бўлса, эҳтимол бир дарс тўлиқ талаб қилинади.

8. Ўқувчиларга қуйидагича топшириқлар берилади:

- пакетдаги материалларни қунт билан ўрганинг ва муҳокама қилинг;
- бир-бирингиздан сўранг ва ўқув материалларини ҳар бирингиз тушиниб олганингизга ишонч ҳосил қилинг;

- ўз уйингиз гуруҳини ўқитиш зарурлигини ҳисобга олиб материалларнинг муҳим ўқув элементларига эътиборни қаратинг.

9. Ўқувчилар ўз уйларига қайтишларини илтимос қилинг. Ҳар бири ўз “уйи” – гуруҳига ахборот беради. Шаксиз, “уй” гуруҳида эксперт гуруҳларидан биттадан ўқувчи бўлиши шарт. Ўқувчи ўрганиб келган материалларни ўз гуруҳи ўқувчиларига ўргатиш жавобгарлигини бўйнига олиш лозим. Бу жараён ўқув материалларининг ўзлаштириш зарурлигига қараб яна бир соат давом этиши мумкин.

10. Ўқувчилар бир-бирларидан ахборотларни ўрганишиб бўлишгач, ўқитувчи олдиндан режалаштирган фаолият турини ўтказиши мумкин.

Мунозара. Бу метод ёрдамида ўқувчиларга муайян муаммо бўйича тўлиқ ахборотлар етказилади, мунозара учун танланган мавзунини ўқувчилар аёвсиз “штурм” қиладилар ва пировард натижада муаммога тегишли маълумотларни атрофлича ўрганалидар.

Мунозарани ўтказиш методикаси:

1. Мунозара олиб борувчи-бошловчи (ўқитувчи, журналист, бошлиқ ва ҳоказо) мавзунини олдиндан танлайди ва иштирокчиларни таклиф этади.

2. Бошловчи иштирокчиларга “ақлий ҳужум” топшириғини беради ва унинг қоидаларини тушунтиради:

- “ҳужум”дан мақсад – муаммо ечимига оид вариантларни мумкин қадар кўпроқ таклиф этиш;

- ўз ақл-идрокингишни марказлаштиришга ҳаракат қилинг ва диққатни муаммо ечимига қаратган ҳолда фикрлар билдиринг. Билдирилган ғоялар умумий фикрга зид бўлсада, ҳеч бири рад этилмайди;

- бошқа иштирокчилар ғояларини ҳам ривожлантиринг;

- таклиф этилганларни баҳолашга уринманг, бу иш билан сиз кейинроқ шуғулланасиз.

Шундай қилиб, юқоридаги интерфаол методларни таълим жараёнига татбиқ этиш асосида таълим самарадорлигини ошириш ва таълим жараёнига технологик ёндашиш мумкин.

II БОБГА ХУЛОСА

Хулоса қилиб шуни айтиш жоизки, 2 боб орқали педагогик технология таракқиёти ва таълим назарияси муаммолари, педагогик фаолиятни технологиялаштириш — ижтимоий зарурият эканлиги, шахсга йўналтирилган ўқитиш технологияларнинг мохияти ва тамойиллари, таълим жараёнига технологик ёндашув мазмуни ёритиб берилган.

Ўқитиш жараёнида, педагогик технологиялар талаблари асосида ифода этилган, Я.А.Коменскийнинг ўқитишнинг авторитар технологияси асослаб берилган. Ҳозирги замон авлодининг ривожланиш суръати асосида педагогнинг ўқувчига бўлган муносабатини эркинлаштириш, ҳамда ўқитишнинг шахсга йўналтирилган технологиялар орқали таълим самарадорлигини ошириш долзарблигини ўрганилди.

Шунингдек, шахсий фазилатларга асосланган таълимни, жаҳон фани шаклланишига ўз ҳиссасини қўшишга ўргатиш даркор, ҳамда Американинг “Street law” дастури асосида ўқитиш интерфаол методларини фаол ва сушт гуруҳларга ажратилиб энг фаол методлардан фойдаланиш йўллари кўрсатиб берилган.

Шундай қилиб, юқоридаги интерфаол методларни таълим жараёнига татбиқ этиш орқали таълим самарадорлигини ошириш ва таълим жараёнига технологик ёндашиш мумкин.

III БОБ. ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АМАЛИЙ АСОСЛАРИ.

1. ПЕДАГОГИК ЖАРАЁННИ ЛОЙИҲАЛАШ ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ УМУМИЙ МОҲИЯТИ.

Лойиҳалаш педагогик жараёнини ташкил этиш ва унинг муваффақиятли кечишини таъминловчи муҳим шартлардан биридир. Педагогик жараённи лойиҳалашда:

- 1) Педагогик фаолият мазмуни таҳлил қилиш.
- 2) Натижаларни олдиндан кўра билиш.
- 3) Режалаштирилган фаолиятни амалга ошириш лойиҳасини яратиш каби вазифалар бажарилади.

Бу босқичда ўқитувчининг мустақил, шу билан бирга ўқувчи билан ҳамкорликда ўқув жараёнини мазмуни, воситаларини белгилаш асосида лойиҳалаштирилган фаолият етакчи ўрин тутди. Демак:

ПЕДАГОГИК ЖАРАЁННИ ЛОЙИҲАЛАШ

Лойиҳа - мазмун - фаолият. Училиги асосида ташкил этилувчи фаолиятнинг умумий моҳиятини яхлит ифодалашга хизмат қилувчи лойиҳани яратишдир.

Лойиҳалар предмети ва унинг йўналишига кўра бир биридан фарқ қилади педагоглар томонидан кетма-кет амалга оширувчи ва ташҳиснинг кўйилиши билан яқунловчи таҳлилий фаолият, олдиндан кўра билиш ва лойиҳалаш ҳар қандай ҳолатда ижодий фаолиятларни намоён қилади.

Педагогик жараённи лойиҳалашда педагогик воситаларни қўллаш мазмуни ва икониётигина ҳисобга олинмаслиги керак, у асосан алоҳида ўқувчилар-ўқувчи гуруҳи томонидан ташкил этилувчи фаолият мазмунини ёритиш зарур.

Лойиҳалаш таълимнинг ижтимоий, педагогик мақсадларга таянган ҳолда, педагогик жараённи акс эттирувчи умумий стратегия ҳисобланади. Лойиҳалашда ўқув режаси, дастурлари, дарслик методик тавсиялар ва бошқа ўқув қўлланмалар муҳим манба бўлиб хизмат қилади.

Интерфаол метод технологияси.

1. Интерфаол метод технологиясининг моҳияти ўқувчиларнинг ижодкорлигига таяниш ва дарсда эркин баҳс-мунозара шароитини туғдиришдан иборат. Бу методга кўра дарслар бир неча босқичга бўлинади.

1. Чақириқ босқичи. Бу босқичда ўқувчиларни фаоллаштириш, мавзунинг мазмун-моҳиятига кириб бориш, уни англаб етиш жараёнига тайёрлаш мақсади кўзда тутилади.

2. Ақлий ҳужум. Бу усул дарснинг бошланишида ёки исталган жойида қўлланиши мумкин. Бу босқичда муаммо ўқувчиларга ақлий ҳужум йўли билан берилади ва уларнинг фикрлари орқали очилади.

3. Англаш босқичи. Мавзуга оид хулосавий фикрлар эшитилади ва ўқитувчи томонидан янги фикрлар билан тўлдирилади.

4. Фикрлаш босқичи. Мавзу юзасидан ўзлаштирилган билим ва тушунчаларни қисқа жумлаларда қилиш топширилади. Бу топшириқни бажариш учун синф гуруҳларга бўлинади. Ҳар бир гуруҳ топшириқ бўйича ўз фикрини ёзади ва ҳар бир гуруҳ вакили бажарилган топшириқни бошқаларга маълум қилади.

Гуруҳлар билан ишлаш фақат фикрлаш босқичида эмас, балки биринчи босқичдан бошлаб йўлга қўйилиши мумкин. Ўқувчиларни гуруҳларга бўлиб ишлаш учун қуйидаги талабларга амал қилиш зарур.

1. Гуруҳларга ажратиш ўқитувчи томонидан амалга оширилади.
2. Ҳар бир гуруҳга раҳбар тайинланади.
3. Ҳар бир гуруҳдаги ўқувчилар билим даражасининг тенг бўлишига эришиш керак.
4. Гуруҳ доира шаклида ўтириши лозим.
5. Иш жараёнида ҳар бир гуруҳнинг фаолиятига, ғояларига эътибор берилади.

Булардан ташқари гуруҳларга аниқ йўл-йўриқ кўрсатиш, топшириқларни бажариш учун етарли вақт ажратиш, кучли гуруҳларни рағбатлантириб бориш ишнинг натижасини баҳолаш кабиларга ҳам аҳамият

бериш мумкин ҳисобланади. Дарс жараёнида гуруҳ аъзоларини алмаштириб бориш ҳам мумкин. Интерфаол метод ўз ичига “Кичик гуруҳлар билан ишлаш” “Бахс-мунозара” “Гуруҳлар аро беллашув” “Ақлий хужум” “Танқидий фикрлаш” каби методларни қамраб олади. Кичик гуруҳлар билан ишлаш методи.

Бу кенг қўлланиладиган интерфаол методлардан бўлиб, бу метод ўқувчиларнинг дарсдаги фаоллигини таъминлайди. Уларнинг мунозарада қатнашиш ҳуқуқини таъминлайди, бошқалар фикрини қадрлашга ўргатади. Гуруҳлар билан ишлаш ўқувчилар ўртасида вазифаларни аниқ тақсимлашга таянади.

I-гуруҳда ўтиладиган “Таълим методлари” мавзусини интерфаол метод асосида ўрганиш ҳақидаги фикрларимизни баён қиламиз.

Ўтилган мавзу таълим методлари ҳақида бўлиб, унга доир билимлар савол-жавоблар ва топшириқларни орқали мустахкамлангандан сўнг янги мавзу эълон қилинади. Ўқитувчи мавзунини эълон қилиб, бугунги ўтиладиган дарснинг мақсадини тушунтиради ва бу мақсадга эришиш учун синфнинг гуруҳларга бўлиниб ишлашини айтади.

I- гуруҳ ўқувчилари ўқитувчи томонидан тўртта гуруҳга бўлинади. (Бу гуруҳлар сони бундан бошқача бўлиши ҳам мумкин, биз мавзунинг моҳиятидан келиб чиқиб тўртта гуруҳга ажратамиз).

1-гуруҳ “Зукко”

2-гуруҳ “Зиё”

3-гуруҳ “Ибора”

4-гуруҳ “Боғловчи”

Ўқитувчи гуруҳларнинг вазифасини тушунтириб, уларга қуйидаги саволларни беради.

1. Таълим методлари деб нимага айтилади?

2. Интерфаол таълим деганда нимани тушунамиз?

Ўқувчилар педагогика фанидан ўтилган “Интерфаол таълим” мавзуси бўйича олган билимлари асосида саволларга жавоб берадилар.

“Ақлий ҳужум” методи бирор мавзу юзасидан берилган муаммоларни ҳал этишда кенг қўлланилади. Мазкур метод ўқувчиларни муаммо ҳусусида кенг ва ҳар томонлама фикр юритишга ундайди. “Ақлий ҳужум” методи ёрдамида қўйилган муаммо юзасидан бир неча ечимларни топиш имконияти юзага келади. “Ақлий ҳужум” методидан фойдаланишда қуйидаги қоидаларга амал қилиш лозим:

- Берилган муаммо юзасидан ўқувчиларнинг атрофлича ва чуқур мулоҳазалар юритишга ундаш ва шунга эришиш;

- Ўқувчиларнинг фикрлари ва ғояларини рағбатлантириб бориш, танқид остига олинмаслик, уларнинг эркин фикрлашларига шароит яратиш;

- Ҳар бир ўқувчи фикрлар ва ғояларни баҳоламаслик;

- Бундай йўл тутилса, янги фикр ва ғоялари баҳоланса ўқувчилар фикрларидан тўхтаб қолишлари мумкин.

“Ақлий ҳужум” методи асосида ташкил қилинган машғулотлар қуйидаги тартибда ўтказилади. Муаммо аниқланади ва ўқувчиларни муаммо юзасидан фикрларни ёзув тахтасига ёки варақларга ёзиб борилади. Билдирилаётган ғояларнинг муаллифлари томонидан асослаб беришга эришилади. Педагогика фанида кўплаб мавзуларни шу метод ёрдамида ўрганиш мумкин. Жумладан, айрим маърузаларни ўргатишни шу метод асосида ташкил қилиш мумкин.

Педагогика дарсликларига қараб кўплаб илмий, маърифий маърузалар киритилган. Маърузалар устида ишлаш ўқитувчидан катта меҳнат ва маҳорат талаб қилади.

Педагогика дарслигида ҳам кўплаб маърузалар берилган бўлиб, шулардан бири “Таълим методлари” маърузасидир. Маъруза илмий услубда берилган. Маърузаларни таққослаб, уларнинг ўхшаш ва фарқли томонларини аниқлаш топширилган. Мазкур маърузани “Ақлий ҳужум” методи ёрдамида ўрганиш кўзлаган мақсадга эришиш имкониятини яратади. Бу метод асосида маъруза билан бир неча босқичда олиб борилади.

1-босқич. Ўқувчиларни мавзунинг тушунишга тайёрлаш. Ўтган машғулотларда берилган таълим методларига оид маълумотлар эсга олинади ва такрорланади, ҳар бир таълим методларига ўзига хос хусусиятлари ёдга олинади. Чунки, маърузаларни таққослаш учун ўқувчиларда таълим методларига оид маълумотлар етарли бўлиши керак. Таълим методларига оид билимлар ёдга олингандан сўнг, ҳар икки маъруза ўқувчилар томонидан мустақил ўқиб чиқилади. Ўқувчилар маъруза мазмунини тушунишга ҳаракат қиладилар.

2-босқич. Берилган маърузаларнинг ўхшаш томонларини аниқлаш. Бунинг учун ўқитувчи ўқувчиларга куйидаги саволни беради. Ҳар икки маъруза қайси жиҳатдан бир-бирига ўхшайди? Ўқувчилар мазкур саволга шундай жавоб берадилар:

- ҳар икки маъруза ҳам таълим методлари ҳақида;
- мавзунинг мазмуни бир хил;
- ҳар икки маърузада ҳам таълим жараёнларида интерфаол методлардан фойдаланиш йўллари ҳақида фикр билдирилган.

Ўқитувчи ўқувчиларнинг таълим методлари ҳақидаги фикрларини умумлаштиради ва ўз муносабатини билдиради.

Хулоса қилиб шуни айтиш жоизки, интерфаол методлар энг самарали методлардан бўлиб, барча ўқувчиларни мустақилликка ва ижодкорликка ундайди.

2. ИНТЕРФАОЛ ДАРСЛАРДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ БИЛУВ ФАОЛИЯТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ.

Интерфаол дарсларда ўқув-билув фаолиятини гуруҳларда ташкил этишнинг ўзига хосликлари мавжуд:

- Бу шаклда коллеж ўқувчилари гуруҳларга бўлиниб, ҳар бир гуруҳга аниқ, алоҳида вазифалар берилади.

- Ҳар бир гуруҳ алоҳида (яъни бир хил ёки табақалашган) топшириқлар устида ишлайди.

- Топшириқ ўзаро мулоқотга асосланади ёки бирор етакчи раҳбарлигида ташкил этилади.

- Гуруҳларда топшириқ шундай амалга ошириладики, машғулот якунида ҳар бир иштирокчи ёки гуруҳ аъзосининг қанчалик хисса қўшганини ҳисобга олинади.

- Гуруҳ таркиби доимий бўлмаслиги мумкин, улар шундай гуруҳ аъзосига ўзининг максимал хиссасини қўшиш имконияти яратилади.

- Гуруҳлар турли катталиқда шакллантирилиши мумкин. Одатда гуруҳларда 4-6 нафар аъзо иштирок этади.

Унинг таркибига бериладиган топшириқларнинг мазмуни ва характериға қараб ўзгартиришлар киритилиши мумкин.

Гуруҳни шундай шакллантириш керакки, ҳар бир гуруҳ таркибида мустақил ишлаш кўникмаларига эга бўлган ўқувчиларнинг бўлиши кутилган натижалар беради.

Гуруҳли ўқув-билув ишларини ташкил этишда айрим ўқувчиларнинг индивидуал ёрдамға муҳтожликлари сезилади. Шундай вазиятларда ўқитувчи тайёргарлик даражаси юқори бўлмаган ўқувчиларға ёрдам бериб бориши мақсадға мувофиқ.

Гуруҳли ўқув-билув фаолияти лаборатория ишлари, амалий машғулотлар, табиий фанлардан ташкил этилган амалиёт, нутқ ўстириш машғулотлари (диалог) маърузаларни ўзлаштириш, тарихий материалларни

ўрганиш дарсларда жуда қўл келади. Бу ҳолатларда гуруҳларда ўзаро мулоқот ўрнатиш, мустақил ишлаш яхши натижа беради.

Гуруҳли ўқув-билув фаолияти яна ўқув-мавзувий конференциялар, мунозара, мушоира, дебат, савол-жавоб, маълум мавзудаги кичик маърузалар, қўшимча машғулотлар, ўқув дастурларидан ташқари мавзуларни ўрганишда ҳам жуда қўл келади.

Бундай ўқув-билув фаолиятида гуруҳ аъзолари жуда фаоллик кўрсатадилар, ўз фикр, позицияларини ҳимоя қилиш кўникмалари шаклланади. Гуруҳ ҳамкорлигида, кучли ўқувчилар кучсиз ўқувчига ёрдам бериш билан уларни қўллаб қувватлайди, гуруҳда ҳам ижодкорлик вужудга келади. Гуруҳли ўқув-билув фаолиятини ташкил этишда гуруҳ аъзолари орасида вазифалар аниқ тасдиқланса, ўзаро ҳамкорлик йўлга қўйилса, самарали натижалар беради. Ўқувчиларни ўқув-билув фаолиятини гуруҳни ташкил этишда қуйидаги элементлар ҳисобга олинмоғи зарур.

1. Ўқувчиларни гуруҳларда ишлашга тайёрлаш, ўқув топшириқларини аниқ қўшиш, гуруҳда ишлаш бўйича тушунча бериш, регламент ўрнатиш.

2. Ўқув топшириқларини бажариш бўйича режа тузиш, уни муҳокама этиш. Уни ҳал этиш йўллари аниқлаш ва ишни олиб бориш бўйича ўзаро вазифаларни тақсимлаш.

3. Ўқув топшириқларини бажариш бўйича ишни ташкил эта олиш.

4. Гуруҳдаги ишни ташкил этишда иш жараёни ва аъзолар иш жойларини кузатиш ва зарур ҳолларда ёрдамга келиш.

5. Гуруҳларда топшириқларни бажариш натижалари бўйича ахборот бериш, синфда мунозаралар ўтказиш, иш жараёнини боришига қўшимча ва тузатишлар киритиб бориш. Ўқитувчи томонидан ишнинг натижалари бўйича хулосалар чиқариш ва яқун ясаш.

6. Гуруҳда топшириқларни бажариш жараёнида ўзаро текширув ва назорат олиб боришни йўлга қўйиш.

7. Ҳар бир гуруҳнинг иш натижаларига, синф ишига таҳлилий баҳолар бериш.

Гуруҳ ишининг муваффақиятли чиқиш ўқитувчининг ўқув фаолиятини ташкил эта олиш ҳаракати, маҳоратига боғлиқ.

Яъни ўқитувчи гуруҳда иштирок этаётган ҳар бир ўқувчининг шахсий фаолиятини ташкил эта олиш, ҳар бир ўқувчи ўқитувчи кўмагини олиши, ишнинг бориши билан пировард натижани муваффақиятли кўрсата олишга боғлиқ. Гуруҳлар ишини ўқув-билув жараёнида ташкил этишда бир қатор камчиликлар содир бўлиши мумкин. Қийинчиликлардан бири гуруҳларни тўғри мақсадли шакллантира олиш ва унда ишни ташкил эта олинишидир.

Гуруҳларда ишлаш жараёнида ўқувчилар айрим қийин топшириқларни мустақил ечишга қийналадилар. Шу сабабли гуруҳларда ишни ташкил қилишда умумий ишни ташкил этиш билан бир вақтда индивидуал ишларни ҳам ташкил этишга тўғри келади. Бундай ҳолларда кўпинча яхши натижаларга эришиш мумкин. Умуман ўқув предметлари бўйича бериладиган топшириқларнинг қийинчилик даражасига қараб гуруҳда ижодий муҳит яратилади. Гуруҳларда ишлаш даврида ўқувчи, ўқувчи-ўқувчи орасида ўзаро ҳамкорлик, ўзаро ёрдам муҳити ўрнатилса, гуруҳлар иши кутилган натижаларни беради.

Тренинг. Интерфаол методларда ишлаш ва ўша шароитларда ишлаш малакаларини ҳосил қилиш учун тренинглар ташкил этилади. Тренингда иштирок этувчилар маълум бўлган методларни ўз ўқув фаолиятларида фойдаланиш учун малака ва кўникмаларни ҳосил қиладилар. Тренинглар давомида мавжуд бўлган янги методлар муҳокама қилинади, ўрганилади, кўникмалар ҳосил қилинади. Ўзлари шу асосида янгича ишлаш фаолиятини ўрганадилар.

Умуман тренинглар қўшимча таълим олишнинг асосий формаларидандир. Тренингнинг ўзига хослиги шундаки, мутахассисни ўз фаолиятини, қобилиятини оширишга йўналтирилган бўлади. Ўқитувчи ўз

ўқув-билув фаолиятида вақтдан унумли фойдаланишни, мустақил иш юритишни, қарорлар қабул қилишни ўрганадилар.

Мутахассислар тренингни тўрт гуруҳга бўлишни тавсия этадилар.

- ўз фаолиятини ташкил этувчи машғулотлар;
- команда бўлиб ишлашга тайёрланиш;
- бошқаларни ўқитиш кўникмасини олиш;
- кўшимча таълим оловчи эҳтиёжни қондириш;

Биринчидан, “Шу ерда ва ҳозир” қоидаси, гуруҳни ташкил этиш momentiда қоида, фикр, мулоҳазалар, жараён кечиши ҳисобга олиниши керак. Шу йўсинда ҳар бир иштирокчининг диққат эътиборини шахсан ўзига ва атрофида кечаётган воқеаларга торта олиш, иштирокчи ўзини қандай тута олиши, кўрсата олишига эътибор қаратилиши керак.

Иккинчидан, “Самимият ва очиқчасига” қоидаси, шунга эриша олиш керакки, гуруҳ аъзолари кўзбўямачилик ва ёлғондан ҳоли бўлишлари шарт, гуруҳдаги шахсларни ўзига ишончи ва соғлом вазиятнинг мақсадли боришига туртки бўлади. Бундай муҳитни яратиш шахслар орасидаги мулоқотнинг самарали кечишини таъминлайди. Албатта гуруҳларда бошлангандан бундай вазиятни ҳосил қилиш мумкин. Ҳар доим ҳам гуруҳларда ишни ташкил этишда бир-бирини қўллаш, ҳайри хоҳлик, очиқчасига самимий фикр билдириш имкониятлари бўлавермайди. Бундай ҳолда тренер ҳар бир иштирокчининг ҳимояланганлиги, очиқчасига ўз фикрини баён эта олишга муҳит яратиши керак. Шундагина гуруҳ иштирокчиси мулоқот жараёнида ўзи ўйлаган, айтиши мумкин бўлган фикрни ўша заҳотиёқ, ўз вақтида айтади, билдиради,

Учинчидан, “Мен” қоидаси, уруҳларда ҳаммининг фикри ундоқ ёки бундоқ деб айтиш ман этилади. Фикрлар фақат айрим шахслар томонидан, унинг ўз номидан фикр-мулоҳазалари алоҳида-алоҳида билдирилиши керак. Бунда билдирилаётган фикр ёки ғоя шахс масъулиятига юкланади. У қандай бўлса шундай қабул қилинади. Шу йўсинда гуруҳда ҳар бир шахснинг роли ва ўрни бўлишига эришилади.

Тўртинчидан, “Фаоллик қоидаси”, гуруҳ ишида пассив кузатувчи бўлмаслиги керак. Топшиқлар ечимида ҳамма қатнашчилар шахсан иштирок этиши зарур. Агар гуруҳ аъзоларидан бирортаси фаол қатнашишдан бош тортса, уни келгуси ишда қатнашиши ёки қатнашмаслигини кўриб чиқишга тўғри келади.

Бешинчидан, “Гуруҳда нима содир бўлса ўз жойида қолиш” қоидаси, гуруҳда этик талаблар, руҳий ҳолатларни вужудга келтириш учун гуруҳда содир бўладиган ноўрин, нотўғри фикрлар танқид остига олинмаслиги, муҳокама қилинмаслиги жуда муҳимдир. Нимаики айтилса ва гапирилса гуруҳда қолиб кетиши керак.

Тренингни ташкил этиш ва ўтказишда шундай методлар мавжудки улар универсал характерга эга. Масалан, гуруҳий мунозаралар, ўйин асосидаги методлар, вазиятларни модуллаштириш, инсон сезгиларини ривожлантириш техникалари, медиатив техникалар ва бошқалардир.

Лекин бирор мақсадни кўзда тутадиган тренингларнинг ўзига хос методлари ҳам мавжуд.

Гуруҳли-мунозара бу метод муаммоли саволларни ҳамкорликда муҳокама этишда қатнашчиларни назарий ва стратегиялари асосида кечади. Бундай методлар масаланинг ечимига турли томонлардан қарашга мўлжалланади, масалани ечимига ҳар бир иштирокчи алоҳида фикр билдиради ва шулар асосида қандайдир ечимга олиб келинади. Тренер мунозарани турли саволларни қўйиш асосида бошқаради ва уларни ечими сари бошлайди. Агар гуруҳ аъзолари бирор саволни ўртага ташласалар, бошқарувчисиз ўзлари ечимини излаб топишлари ҳам мумкин. Бирорта таълим ташкилотида командани ташкил этиш мақсад қилиб олиши ҳам мумкин.

Тренинг қоидани ташкил этиш бўйича мунозара ўтказиш билан бошланиши, команда деганда нимани тушунилади, команданинг шаклланиши қайси мезонлар асосида шакллантирилади каби саволлар муҳокамаси билан якунланиши мумкин. Бунда команданинг шаклланиши

турлича бўлиши мумкин. Шундай гуруҳлар шаклланиши мумкинки улар шахсий таркибда самарали ишлашни ёқлаб чиқишлари мумкин. Бундай мунозаралар команда тузишда диагностика ролини ўйнаши ва тренинг олдига аниқ мақсадларни қўйишга ёрдам бериши мумкин.

Тренинг ўтказишнинг дидактик вазияти, ижодкорлик, фаолиятини ташкил этиш, имитция, ишчанлик, ўйинли методларга бўлиши мумкин.

Тренингларни ўйинли методлар билан ўтказилиши жуда сермахсул йўлдир. Гуруҳларда ишлаш жараёнида иштирокчиларни ўзаро таништириш, ўйинлари улар орасида тортишиш зўриқишларнинг олдини олиш, ўзини руҳий химоялашда катта рол ўйнайди. Ўйин фаолиятини ташкил этиш гуруҳ аъзолари орасида қийинчилик, мулоқотларни олиб боришдаги психологик ҳолатларни яхшилайдди. Тренинг самарали кечиши, янги кўникмаларни эгаллаш, касбий маҳоратларни олиш, ижодий фаолиятнинг ривожланишига олиб келади. Тортинчоқликдан ҳоли бўлиш, очиқ-ойдин фикр айтиш ҳолатларига олиб келади.

Вазиятларни моделлаштириш. Тренинглар жараёнида иштирокчиларнинг ўзини қандай тутиши, қандай бир қолипдаги хулқи билан иштирок этилаётганлигини тушиниш, кузатилишга тўғри келади. Вазиятни моделлаштиришда иштирок этувчи жараённинг боришида ўзига фойда ёки зиён келтирадиган ҳолатларини кўра билиш, кузатиш ва таҳлил қилиш орқали энг қулай томонларини ажрата билиши зарур.

Сенсорик сезгиликни ривожлантириш техникаси. Бу сезгирлик орқали иштирокчилар бошқа иштирокчини қабул қила олиши, тушиниши, сезиши ва баҳолашга ўрганадилар, ўзини-ўзлигини, гуруҳни тушуниб борадилар. Махсус машқлар орқали, вербал ва новербал ахборотларни олиш орқали, бошқа одамлар уни қандай қабул қилаётганликларини билиш орқали иштирокчи ўз қарашига эга бўлади, ташқи қиёфадан шахсий қарашлар шаклланишини тушуниб боради.

Хулоса ўрнида шуни айтиш керакки, тренингда методлар қуйидагича бўлиши мумкин. Команда бўлиб ишлаш, кичик гуруҳларга бўлиниб ишлаш,

ролли ўйинлар, мини маърузалар (15-минутгача), улар тренинг аъзоларига ўқув-методик қўлланма материаллар тарқатиш орқали амалга оширилади.

Тренингларнинг мазмун жиҳатидан йўналишлари:

- тренингларга эҳтиёжни ўрганиш бўйича фокс-гуруҳли ишини ташкил этиш, бунда ташкилотни ўрганаётганида тренинг ролм ва уни билиш;
- тренинг мақсадини белгилаш ва уни ҳимоячи билан келишиши.

Ўқув мақсадига қараб тренинг турини танлаш;

- тренингнинг мазмунига, кутилаётган натижаларига қараб унинг давомийлиги белгилаш, вақт ҳисобини олиш;

- тренинг корпоратив хусусияти, тайёргарлик фазолари ва ўтказиш жараёнини белгилаш;

- тренингга тайёргарлик – “нимага”, “ким”, “нимани”, “қачон” ва “қаерда” лигининг ҳисобини олиш; тренинг қатнашувчиларидан таҳминий анкеталар олиш;

- тренинг дастури ва ўқув-методик меърий хужжатларни тайёрлаш;

- корпоратив тренинглар породоксларини олиб бориш, баҳолашни олдиндан кўра билиш;

- тренинг олиб боришда ўқув жараёнига кетадиган таҳминий вақт, иштирокчиларни жойлаштириш, ўтиладиган жойни тартибга келтириш;

- тренингнинг бошланиши (очиши) ва тугалланиши (яқунланиши);

- табрикнома, танишиш, ўқув жараёнига иштирокчиларни жалб этиш методларини ишлаб чиқиш. (Уларнинг ўзаро мулоқотини ташкил этиш);

- тренингдан кутилмаган натижаларни аниқлаштириш. Иштирокчилар билан тренингнинг сўнги дастурини келишиб олиш, тренинг жараёнидаги ўзаро муносабатлар қонун-қоидаларини келишиш “ўйин қоидалари”;

- мураккаб характерли иштирокчилар билан иш юритиш, ўзига хос иштирокчиларнинг типларини, конфликтли вазиятларни олдиндан кўра билиш, уларни вақтида бартараф этиш.

- тадқиқот ва қайта алоқа ўрнатиш, тренинг якунида тренинг иштирокчиларидан анкета олиш.

Тренинг ўтказишнинг тузилиши;

- мақсадни белгилаш, ўқитиладиган дастурнинг мазмунини белгилаш;

- иштирокчиларнинг касбий тайёргарлик даражасини диагностик таҳлил қилиш;

- программа мазмунини муҳитга мослаштириш ва тренинг ўтказиш методларини белгилаш;

- тренинг ўтказиш жараёни;

- тренинг натижасида олган билимларини баҳолаш.

Тренер ким? У нима билан шуғулланади?

Тренер ўқув дастури, тренинг мазмунини, тренинг фаолиятини олиб бориш, тренинг натижаларини баҳолаш билан шуғулланади. Унинг бош мақсади мавжуд бўлган янги методларни, интерфаол усулларини ўқувчиларга ўргатиш орқали уларда янги шароитда, эҳтиёжи мўлжалланган таълим жараёнини олиб бориш кўникмаларини шакллантиради. Шу билан барча ўқувчиларнинг интерфаол усулларга, методларга бўлган эҳтиёжини ўрганиб боради. Шу асосда тренингларни эҳтиёжларга мослаб, лойиҳалаш ишларини олиб боради.

Шу билан биргаликда тренер ўқув курси дастурини, мазмунини шакллантиради, у бир вақтнинг ўзида тренинг қатнашчилари ҳисобини олиб, жараёни ташкил этиш инструкцияси, талаб этилган барча ўқув материаллари, тарқатма материаллари, зарурий техник жиҳозларнинг ҳисобини қилади.

Тренер фаолиятидаги энг муҳим давр тренинг жараёнини ташкил этиш ва олиб боришдир. У ўқув курсининг тақдимотидир. Амалий сессиялар

менежменти, мунозаралар олиб бориш, қатнашчилардан олинган жавобларни координация қилиш, қайта алоқани ўрнатиш, ҳар бир бораётган жараёни назорат этиш, вақтида дам бериш, уларни ўқув жараёнида руҳий ва ижтимоий ҳимоя қилиш талаб этилади.

Тренерлар тренинг материалларини тўплаш, танлаш, тақдим этишга юбориш касбий маҳоратини намоён этиши керак. Улар жуда осон мулоқатга киришувчи суҳбатдош ва ташкилотчи, камтар инсон бўлмоғи лозим.

Албатта тренинг якунида тренердан олинган натижани таҳлил қила олиш, баҳолаш керак. Таҳлиллар ҳар доим системали бир тизимда ташкил этилиши керак.

Тренердан тренингларнинг ташкилий муаммоларини ҳал қилиши, тажрибасига суяниши, маслаҳат бериб бориши талаб этилади.

Тренер юксак касб эгаси, коммуникатив кўникма, юқори малакали ўқитувчи, лидерлик функциясини бажара оладиган, менеджерлик даражасида ривожланган шахсдир.

Сўзсиз айтиш мумкинки, ўқитувчиларни янги талаблар асосида ишлашга ўргатишда тренернинг ўрни ва роли беқиёсдир.

Таълим сифати ва самарадорлигини ошириш тренерларнинг иш фаолиятига кўп жиҳатдан боғлиқдир.

Интерфаол методларни мактаб таълимига киритишдан олдин қилинадиган иш ўқитувчиларни шу жараёнга тайёрлаш ва малакасини оширишдан бошланади. Унинг учун ўқитувчиларни тайёрлашда интерфаол семинар, тренинг, махсус мақсадли курсларда, доимий ҳаракатдаги ўқув курсларида айрим ҳолларда шахсий дастур асосидаги мустақил малака ошириш жараёнида амалга оширилади.

Уларнинг интерфаол методларни ўзлаштиришлари махсус ўқув гуруҳларида шаклланади. Гуруҳлар ва тренерлар билан ёнма-ён фасилитаторлар иш юритадилар.

Шу муносабат билан фасилитатор ким? Уни функциялари нималардан иборат деган саволга жавоб бериш зарурияти туғилади.

ФАСИЛИТАТОР – давра суҳбатларини, мунозара, мушоира, дебат, семинар, тренинглари олиб борувчининг ёрдамчисидир.

Унинг мақсади – гуруҳда гуруҳ аъзоларини қўллаб-қувватлаш, олдида турган вазифани бажаришга йўналтиришдир. У гуруҳ аъзоларининг шахсий ва касбий ривожланишларига қулай муҳит яратиб берувчи шахс. Фасилитатор гуруҳларда ўзаро бораётган мулоқот жараёнини олиб борувчидир.

Фасилитатор гуруҳда ишни ташкил этишда, олиб боришда жараённинг самарадорлигини таъминлайди. Унинг вазифаси гуруҳда ҳамкорликни, ҳамфикрликни, ижодий муҳитни яратиш, гуруҳни жипслаштириш ва вақт регламентини бошқариш. Фасилитатор гуруҳларни бир-бирини қўллаб-қувватлашга, ўзаро ёрдам бериш муҳитида иш юритишга йўлловчидир.

Гуруҳлардаги ишнинг муваффақиятли кечиши, сессияларда ишнинг жонли мулоқотларга бой бўлиши фасилитаторнинг фаоллиги ёки бефарқлиги билан белгиланади. Гуруҳларда сессияларни олиб боришда кўп қиррали ишлар йўлга қўйилиши керак, руҳий ҳолатни бошқариш, вазиятлардан чиқа олиш, кўпчиликнинг диққат-эътиборини йўналтира олиш билан белгиланади. Гуруҳларда иш олиб бориш жараёнида ишнинг муваффақиятли кечишга олиб келадиган фасилитатор функциялари қуйидагича бўлиши керак:

1. Фасилитатор ушбу фаолиятга дирижёрлик қилади. У гуруҳдаги ҳар бир аъзони пайқаш, ривожлантириш, энг кичик ғоя ўртага ташланса ҳам дарҳол уни қўллаш керак. Эътиборни кам ташаббусли аъзога қаратиб ҳаммани шу ғояни ривожлантириш, хулосаларга келишга ундайди.

2. Бу фаолият фасилитатордан “башорат” қила олиш қобилиятини талаб этади. Яъни, гуруҳдаги туғилаётган вазиятни пайқай олиш, қисқа вақтда масалани ечими томон бориш. Эркин фикр юритишга, тортинмасдан ўз ғояларини айта олишга йўллайди.

3. Фасилитатор вақт келганда (раққос) ўйинчи ҳамдир. Яъни, гуруҳ ишини дадил, қўрқмасдан ўз ортидан эргаштириш керак. Гуруҳдаги вазиятни секинлаштириш, тезлаштириш, жонлантириш, гоҳо илгари кўзда

тутилган сценариядан чиқишга ҳам бориши мумкин. Тиниб-тинчимай олға босиш унинг шиорига айланмоғи зарур.

4. Тиниб-тинчимайдиган, изланувчан фасилитатор тажриба-синов ишларини йўл-йўлакай еча олувчи, керак бўлса илгари учрамаган, кўзда тутилмаган йўлларни излаб топиб ностандарт йўллар билан мантиқан ўйлаб катта ғоялар ечимини топа олувчидир.

5. Олмосдек қайралган инсон сифатида гуруҳдаги иш жараёнини бирор кичик ғоя танлаш, кутилмаган бирор савол ташлаш орқали сифатли, самарали кечишга йўналтиради, мақсадга эришади. Гуруҳда ижодий инновацион фаолият ярата олади.

6. Гуруҳ ишининг боришида у актёрлик функциясини бажаради. Агар фасилитатор жараёнга бор кучи ва бутун вужуди билан киришса гуруҳ иши жонланади, уйғониш, интилиш ҳолатлари содир бўлади.

7. Фасилитатор гуруҳ ишларининг муҳим ҳимоясида бўлиши керак. Гуруҳда ишлаш жараёнида, аъзолар томонидан билдирилаётган ғоялар (ҳатто у жуда арзимас бўлса ҳам) қуллаб-қувватланиб, эътирозсиз иш тутилса, гуруҳ иши муваффақиятли кечади.

Ҳар бир айтилган фикр ва ғояни ривожлантириб, асосий ечим томонга борилади, гуруҳда ёмон ғоя йўқ, унда фақат бирор фикр бор.

8. Фасилитатор қонун ва қоидалар хизматчиси. Ундан ишчанлик ўйинлари жараёнида гуруҳларда ўрнатилган қоидалар регламентларига қатъий риоя қилишни йўлга қўйиш талаб этилади.

9. Фасилитатор гуруҳларда иш жараёнининг дасёридир. Айрим фасилитаторлар гуруҳдаги иш жараёнида ўз мавқеидан фойдаланади, яъни иш жараёнини ўз қўлига олмоғи, ғояларини ўтказмоқчи бўлади. Ўзи ўйлагандек йўлга бурмоқчи бўлади.

“Беминнат” хизмат қилишни мўлжалга олади. Бундай ҳолларда гуруҳ аъзолари фаол жалб қилиниб иш кутилгандагина ўзига хос оригинал ечимлар қидириши зарур.

10. Юморни ҳис қилиш, уни тушуниш фасилитаторнинг энг кучли хислатларидандир. Юмор гуруҳдаги психологик тўсқинларни енгишга ёрдам беради.

Рухий кайфиятнинг кўтарилиши, ностандарт ўйлаш, фикр юритишга олиб келади. Ақлли фасилитатор гуруҳ аъзоларидан ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаган ғоя ва режаларни кутади ва қўллайди. Бундай ҳолларда гуруҳ аъзолари орасида эркин ҳолат рўй беради. Бундан фасилитатор ҳам, гуруҳ аъзолари ҳам роҳатланади.

Лойиҳаланган, дастурланган дарслар ўқитувчи ёки ўқувчилар билан ҳамкорликда дарс олдида тузилади. Ушбу лойиҳаланган дарслар ҳамкорлик ва ўқув жараёнини бошқариб олиб бориш натижасига қулайликлар яратилади.

3. ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАР ВА УЛАРДАН ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ФОЙДАЛАНИШ.

Замонавий таълимни ташкил этишга қўйиладиган муҳим талаблардан бири ортиқча руҳий ва жисмоний куч сарф этмай қисқа вақт ичида юксак натижаларга эришишдир.

Бугунки кунда бир қатор мамлакатларда ўқувчиларнинг ўқув ва ижодий фаолликларини оширувчи ҳамда таълим тарбия жараёнини самарадорлигини кафолатловчи интерфаол методларни қўллаш борасида катта тажриба тўпланган бўлиб, ушбу тажриба асосларини ташкил этувчи методлар **И Н Т Е Р Ф А О Л М Е Т О Д** лар номи билан киритилмоқда. Қуйида таълим амалиётида фойдаланилаётган интерфаол методлардан бир нечтасининг моҳияти ва улардан фойдаланиш борасида сўз юритамиз:

Интерфаол асосида дарс жараёнини ташкил этилганда:

1. Ўқувчининг ўзаро фаоллиги ошади, ҳамкорлик, ижодкорликда ишлаш кўникмалари шаклланади.
2. Ўқув, режа, дастур, дарслик, стандарт. меёр, қўлланмалар, мавзу мазмуни билан ишлаш малакалари шаклланади.
3. Таълим мазмунини, маърузасини мустақил мутоола қилиш, ишлаш, ўзлаштириш кундалик шахсий ишларига айланади.
4. Ўқувчи эркин фикр билдириш, ўз фикрини ҳимоя қилиш, исботлай олиш, тасдиқлай олишга одатланади.
5. Энг муҳими ўқув жараёнида дидактик мотивлар вужудга келади.

Яъни, ўқувчининг эҳтиёжи, ҳошиш-истаги қондирилади. Ўқув-билув жараёнида ўқувчининг манфаатдорлиги ошади. Бу ҳолат ўқувчини ўқув мақсадларига эришишда юқори босқичга кўтаради. Дарсни интерфаол методларда ташкил этишнинг қандай афзалликлари мавжуд. Ўқитиш мазмуни яхши ўзлаштиришга олиб келади. “Ўз вақтида ўқувчи-ўқитувчи-ўқувчилар орасида таълимий алоқалар ўрнатилади”. Ўқитиш усуллари таълим жараёнида турли хил кўринишларда кечади.

Ўқув жараёнида ўқув эҳтиёжини қондириш билан биргаликда юқори мотивацияга эга бўлади. Ўқувчиларда ўзаро ахборот бериш, олиш, қайта ишлаш орқали ўқув материали яхши ўзлаштирилади.

Ўқувчида ўзаро мулоқотга киришиш, фикр билдириш, фикр алмашилиш кўникмалари шаклланади.

Ўқув жараёнида – ўқувчининг ўз-ўзига баҳо бериши, танқидий қарашни ривожланади. Ўқувчи учун дарс қизиқарли ва мазмунли ўқитилаётган фанга айланади, ўқиш жараёнига ижодий ва мустақил ёндашишга ҳаракат қилади ва ҳар бир дақиқани ғанимат деб билади. Муҳими ўқувчиларда:

- ўқув меҳнатига ўзида ҳошиш-истак уйғота олишга;
- ҳар қандай вазиятда фаоллик кўрсата олишга;
- айниқса, ҳозирги тезкор ахборот манбаларидан унумли фойдалана олишга куникмалари шаклланади. Шунинг учун ҳам, ҳозирги кунда ўқувчининг ўз-ўзини ривожлантириш технологиясини яратиш педагогика ва дидактика фанлари олдида ўз ечимини кутаётган долзарб муаммолардандир.

Баркамол шахс таълимоти тадрижи.

Комил инсон, баркамол шахсни ҳар томонлама камол топтириш муаммоси кўпгина тадқиқотларнинг предмети бўлиб келган. Айрим тадқиқотчилар –комил инсон муаммосини ҳозирги даврда ўрганиш мумкин эмас деган қарашлари, тасаввуф тариқаси намоёндалари комил инсон “Оллоҳнинг дийдорига эришган, буюк шахс” деган хулосага келганлар. Баркамол шахсни шакллантириш таълимоти бир неча йиллик тарихга эга.

Комил инсон, аввало, қаҳрамонлик эпосларида, эртақларда, халқнинг идеали орзуси сифатида ифодланади. Уларнинг бадиий образи тасвирланади, яъни халқ педагогикасида баркамол шахс методи атрофлича ўз аксини топган. Лекин, мавжуд реал шахсни ҳар томонлама камол топтириш, баркамол шахс сифатида шакллантириш муаммоси илмий жиҳатдан ҳал этилмоғи лозим.

Баркамол шахснинг шакллантириш борасидаги илмий манбалар энг кадимги ёзма ёдгорликлардан бўлмиш “Авесто” да ўзининг дастлабки ифодасини топган. У кўп асрлар давомида илму маърифатни ўргатиш, ахлоқ-одоб фазилатларини тарбиялашда дастуриламал вазифасини бажарган. Жумладан, яхшилик ва эзгуликни улуғлаб “Яхшилик ва эзгулик яратиш учун киши тинмай меҳнат қилиши, ўз қўллари билан ноз-неъматлар яратиши лозим”. “Меҳнат қилмайдиган одам! Сен ҳақиқатдан ҳам тиланчилар каторида ёт эшикларга таъзим қилиб, абадул-абад бош эгиб турурсан” деб дангасалик ва ишёқмасликни қаттиқ қоралайди. “Авесто”даги урф-одатлар, расм-русмлар, табиатни эъзолаш, атроф-муҳитни пок сақлаш борасидаги фикрлар диққатга сазовор бўлиб, улар инсон камолоти учун “ахлоқ кодекси” вазифасини бажаради. Комил инсон таълимоти тадрижида жаҳон педагогикаси, фалсафа фанида тан олинган қадимги бошқа мамлакатлар файласуфларининг қарашлари ҳам ўзига хос аҳамиятга эга.

Биз Ўзбекистонда комил инсон таълимотининг ривожланиши минтақа хусусиятидан келиб чиқадиган баркамол шахсни шакллантириш муаммосини ўрганишни – мақсад қилиб қўйдик. Чунки, таълим-тарбия тизимини такомиллаштириш, уни амалга оширишда баркамол шахс – моделини аниқлаш муҳимдир. Шунинг учун, баркамол шахс таълимоти тараққиётининг ҳар бир босқичини таҳлил этиш муҳим аҳамиятга эга.

Бу борада Шарқ Ренессанссининг биринчи босқичи IX-XII асрда Фаробий, Ал-Фарғоний, Аҳмад ибн Абдуллоҳ ат-Термизий (IX аср), Беруний, Ибн Сино, Юсуф Ҳос Ҳожиб (IX аср) ларнинг таълимоти алоҳида ўрин тутди. Бу даврда баркамол шахс модели ўзига хос концепциясида ифодаланади. Фаробий баркамол шахсда ақлий, эстетик, жисмоний, меҳнат фазилатлари уйғунлигини асослайди. Ўзида 12 та туғма ҳислатни мужассамлаштиришган кишигина ахлоқий комил инсон бўлиши мумкинлигини таъкидлаб, уларни бирма-бир санаб ўтади. У “Фозил жамоа”, “Фозил шаҳар” барпо этишнинг мумкин шarti – билимларни эгаллашдан

иборат деб биледи ва билимларни – тил илми, тиббиёт илми, мантиқ илми, математика илми, сиёсий билимларга ажратади.

Шунингдек, таълим-тарбиянинг моҳиятини, бир-биридан фарқини “Илмлар таснифи” асарида инсонни ўрганишни биринчи ўринга қўяди. Инсондаги биоқувватлар тизимини беради. Абу Наср Форобий баркамол шахсда касб тарбияси етакчилик қилиши “тарбиянинг раиси” бўлишини таъкидлайди. Беруний эса баркамол шахсни шакллантиришни бутун борлик, коинот билан боғлиқ ҳолда ўрганишни тавсия этади. У инсоннинг ахлоқий категориялари ҳақида “Тўғрилиқ ва ҳақиқат”, “Яхшилик ва ёмонлик”, “Ростлик ва ёлғончилик”, “Фахрланиш ва ғамгинлик”, “Ғазаб ва илмсизлик”, “Ҳалоллик ва ҳаромлик”, “Дўстлик ва душманлик”, “Халқлар дўстлиги ва тинчлиги учун кураш” ва бошқа хусусиятларни кишиларнинг табиати билан боғлайди. У ўзининг “Қадимги хислатлари: тақводорлик, тўғрилиқ, ўзини сақлаш, диндорлик, одиллик, инсоний камтарлик, латофат, собитқадамлик, эҳтиёткорлик, саҳийлик, мулойимлик, сиёсат ва бошқариш ишларида билимдонлик, тадбиркорлик, тўғри тахмин қила билиш ва булардан бошқа ақлга сиғмайдиган киши баён этиб тугата олмайдиган (яхши) сифатлардан иборатдир” дейди. Шунингдек, ушбу асарда кўпгина халқларнинг урф-одатларини таҳлил этади.

Буюк табиб ва олим Ибн сино инсонни жисмоний ва маънавий уйғунлик қонуниятлари нуқтаи назардан ўрганади. Унинг тиб, мантиқ, ҳикмат, фалакият ва бошқа қатор илмларга доир асарлари асрлар давомида ўша инсоннинг жисмоний ва маънавий камолоти учун хизмат қилиб келмоқда. Унинг асарларида буюк ҳаким кишилардаги меҳр-шавқат, саҳоват, сабр-тоқат, қатъият, жасорат, тиришқоқлик, меҳнатсеварлик, аҳдга вафо, зийраклик, камтарлик, ширинсўзлик, бурч, ишонч, садоқат каби эзгу сифатларни талқин қилинган, инсонларнинг бу сифатларга эришиш йўллари илмий ва амалий жиҳатдан таҳлил қилинган. Аллома “Тиб қонунлари” асарида инсонни туғилгандан бошлаб тарбиялаш лозимлиги ҳақидаги фикрни тиббий нуқтаи назардан асослаб бериш билан бирга, бу тарбияни қай

йўсинда ва қандай йўналишларда олиб бориш кераклигини батафсил баён қилади.

Юқоридаги мавзуни ўқувчилар турли интерфаол методлар орқали мустахкамлаб бориши мақсадга мувофиқдир.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришган кундан бошлаб халқ миллий таълим-тарбиясига жуда катта эътибор бериб келинмоқда. Касб-хунар коллежлари ва академик лицейлар амалиётида бунинг яққол намунасини кўриш мумкин. Давлатнинг бу борадаги саъй ҳаракатларининг ижобий натижа бериши эса муайян даражада мазкур муассасаларда ўқитиладиган умумий ўрта таълим ўқув фанларини ўқитиш савияси, даражаси ва самарадорлигига боғлиқ. Зеро, кадрлар жамият тараққиётининг асосий омилидир.

III БОБГА ХУЛОСА

Хулоса қилиб шуни айтиш жоизки, 3 боб асосида таълим жараёнида интерфаол методлардан фойдаланишнинг амалий асослари, педагогик жараёни лойиҳалаш технологиясининг умумий моҳияти, интерфаол дарсларда ўқувчиларнинг билув фаолиятларини ташкил этиш йўллари, интерфаол методлар ва улардан таълим жараёнида фойдаланиш тажрибалари кенг ёритиб берилган.

Интерфаол дарсларда ўқув-билув фаолиятини гуруҳларда ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари, интерфаол методлар ва уларнинг турли усуллари тренинг асосида ўрганилган.

Интерфаол методларни таълим жараёнларида қўллаш, аввало ўқитувчиларни шу жараёнга тайёрлаш ва малакасини оширишдан бошланади. Унинг учун ўқитувчиларни тайёрлашда, интерфаол семинар, тренинг, махсус мақсадли курслар, доимий ҳаракатдаги таълим жараёнларини ташкил қилиш орқали амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

УМУМИЙ ХУЛОСА

Хулоса қилиб шуни айтиш жоизки, мен ушбу тадқиқот ишни юритиш орқали ишнинг кириш қисмида мавзунинг долзарблиги, мақсад, вазифалари, объекти, ўрганилганлик даражаси, кутилаётган натижалар, махсус адабиётларда ўрганилиши, тадқиқотнинг назарий-амалий асослари, I боб орқали таълим жараёнларида интерфаол методлардан фойдаланиш асосида таълим самарадорлигини оширишнинг илмий-назарий асослари, II боб орқали педагогик технологиялар тараққиёти ва таълим назарияси муаммолари, III боб орқали таълим жараёнларида интерфаол методлардан фойдаланишнинг амалий асослари, педагогик жараённи лойиҳалаш технологиясининг умумий моҳияти, интерфаол дарсларда ўқувчиларнинг билув фаолиятларини ташкил этиш йўллари, интерфаол методлар ва улардан таълим жараёнларида фойдаланиш тажрибасидан манбалар берилган. Шунингдек, таълимнинг интерфаол методи ва дарс самарадорлигини ошириш муаммосини ечишга илмий ёндашиш ўқувчиларнинг билим малака, кўникма, шахсий сифатларини шакллантириш асосида интерфаол усулларнинг вазифаларини ҳал этиш энг яқин кундаги мақсаддир, шу мақсадга мувофиқ уларни амалга оширишнинг қуйидаги йўналишларини тавсия этамиз:

- таълим жараёнида янги интерфаол усулларни қўллаш;
- таълим жараёни қатнашчиларининг интерфаол таълим юзасидан билим даражасини ошириш;
- таълим жараёнида илмий тадқиқотлар, ташкилий бошқарувни қўллаб қувватлаш таълимдаги интерфаол усул тузимини яратиш;
- бирлашган маълумот берувчи интерфаол усул оламини қўриш ва ривожлантириш.

Юқоридаги тавсияларни амалиётга татбиқ этиш ва таълим самарадорлигини ошириш мақсадида интерфаол методлардан

фойдаланишнинг энг қулай усулларини дарсларга жорий қилиш мақсадида тажриба-синов ишларини ўтказдим ва таҳлил натижаларини бераман.

ТАЖРИБА-СИНОВ ТАҲЛИЛИ

Мен ушбу тадқиқот ишимни Қўқон педагогика коллежи ва Енгил саноат касб-хунар коллежи II гуруҳлари ўртасида ўтказдим. 2-“А” ”Назорат” гуруҳи, 2-Б гуруҳни “Тажриба” гуруҳи этиб тайинланди. Кузатув натижасига кўра, гуруҳ ўқувчиларидан интерфаол усуллар ҳақидаги билимлари текшириб кўрилди. Бунда аниқловчи тажриба натижасига кўра касб-хунар коллежларида интерфаол таълим асосида таълимни ташкил этиш орқали энг қулай интерфаол усуллардан фойдаланиш ва унинг натижаларини таҳлил қилдим ва қуйидаги 3та даража асосида ўргандим.

I. Юқори даража: илғор тажриба шуни кўрсатадики, таълим жараёнида интерфаол усулларидан фойдаланиш таълим самарадорлигини ошириш манбаи бўлиб, бу даражадаги ўқувчилар интерфаол методлар ҳақида юқори маълумотга эга, дарсларда эркин, фаол қатнашдилар.

II. Ўрта даража: бунда коллеж ўқувчилари интерфаол усуллар асосида ташкил қилинган дарсларда ўрта даражада қатнашдилар. Интерфаол усуллар ҳақида маълумотга эга.

III. Қуйи даража: бунда ўқувчилар интерфаол усуллар ҳақида маълумотга эга, бироқ таълим самарадорлигини оширишда бефарқ қатнашдилар.

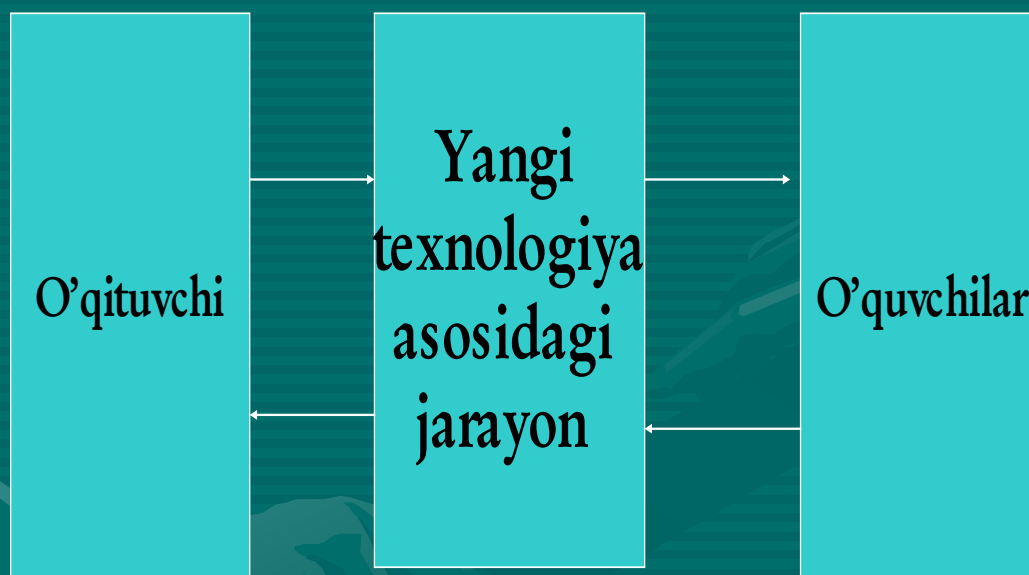
“Назорат” гуруҳи

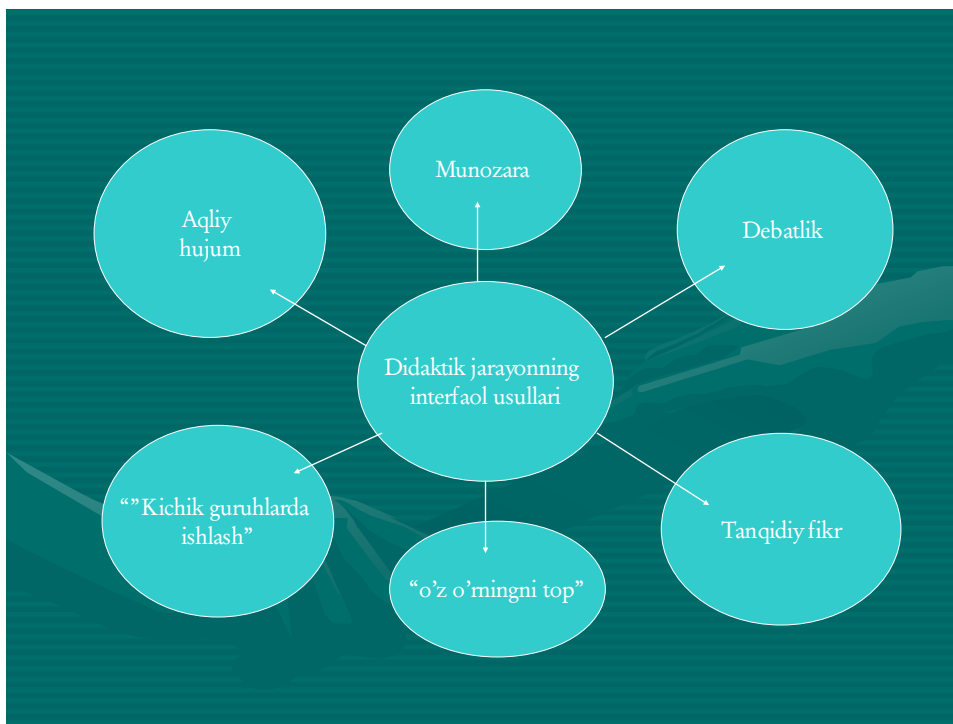
Тажриба босқичлари	2-”А” Гуруҳ		
	юқори	ўрта	қуйи
Тажриба бошида	8	12	10
Тажриба сўнгида	11	14	5

“Тажриба” гуруҳи

Тажриба босқичлари	2-”В” Гуруҳ		
	юқори	ўрта	қуйи
Тажриба бошида	4	16	10
Тажриба сўнгида	9	18	3

Pedagogik texnologiyaning ta'limtizimiga kirib kelishi

Kichik guruhlarda ishlash usuli

Interfaol dasturlarning shakl formalari

- Juftliklarda ishlash
- Kerusul
- Kichik guruhlarda ishlash
- Akvarium
- Tugallanmagan gaplar
- Aqliy hujum
- Brouk harakati
- Daraxt yechimi
- O'z nomimdan so'zlayman
- Fuqorolar ehsituvi
- Rolli o'yinlar
- Munozara
- Debatlar

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

Меърий-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. И.А.Каримов. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т. Шарқ, 1997.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури” 1997йил 29 август.
3. “Баркамол авлод йили” дастури. Т.: “Ўзбекистон”, 2010.
4. Каримов И.А. “Юксак маънавият – енгилмас куч”. Тошкент, 2008.
5. Каримов И.А. “Асосий вазифамиз – Ватанамиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир”. Т.: “Ўзбекистон”, 2010.
6. Каримов И.А. “Баркамол авлод орзуси”. – Т.: Шарқ, 1998.

Дарслик ва ўқув қўлланмалар:

7. Н.Н. Азизходжаева “Педагогик технология ва педагогик маҳорат”. Тошкент, 2005.
8. Ў.Қ.Толипов., М.Усмонхўжаева “Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари” Т-“ФАН” 2006 йил.
9. Н.Саидахмедов “Педагогик маҳорат ва педагогик технология” Т-2002 йил.
10. Ж.Ғ.Йўлдошев., Ф.Йўлдошева., Г.Йўлдошева “Интерфаол таълим - сифат кафолати” Тошкент-2008 йил.
11. Т.Ғаффарова “Бошланғич таълимда замонавий педагогик технологиялар” Тошкент – “Тафаккур” 2011 йил.
12. М.Очилов “Янги педагогик технологиялар”. Қарши, 2000.
13. Селевко Г.К. “Современные образовательные технологии”. Учеб. Пособие. М.: Народное образование, 1998.
14. Беспалько В.П. «Слагаемые педагогических технологий». М.: Педагогика, 1989.
15. Амонашвили Ш.А. «Здравствуйте, дети!», М.: Просвещение, 1990.

Илмий журналлардаги мақолалар:

16. “Таълим ва технология” (Илмий-услубий мақолалар тўплами) Тошкент -2007.
17. “Халқ таълими” журнали “Интерфаол усуллар” Тошкент – 2008 йил. № 3
18. Бошланғич таълим журнали “Таълимда интерфаол усуллардан фойдаланиш” 2009 й., № 2.
19. М.Очилов “Янги педагогик технологиялар”. Қарши, 2000.
20. Селевко Г.К. “Современные образовательные технологии”. Учеб. Пособие. М.: Народное образование,1998.
21. Беспалько В.П. «Слагаемые педагогических технологии». М.: Педагогика, 1989.
22. Амонашвили Ш.А. «Здравствуйте, дети!», М.: Просвещение, 1990.

Электрон таълим ресурслари:

23. www.ziynet.uz
24. www.google.uz
25. www.pedagog.uz
26. www.istedod.uz

Интерфаол таълимни қўйидаги схемада келтирамиз:

